

Universitat de Barcelona
Grau de Geografia

AGENTS I ESTRATÈGIES LOCALS EN UNA VELLA CIUTAT INDUSTRIAL

EL CAS DE MANRESA

Eduard Montesinos i Ciuró

Treball Final de Grau
Tutor: Dr. Carles Carreras i Verdaguer
Bloc: Dinàmiques urbanes, regionals i locals
Juny de 2013

*«Hem sigut constants, hem tingut
paciència i hem tingut sort».*

Joan Morros
Coordinador de l'Associació
Cultural El Galliner

SUMARI

	<u>Pàgina</u>
1.- Introducció	4
1.1 Objecte d'estudi	4
1.2 Motivacions	4
1.3 Agraïments	5
2.- Marc teòrico-metodològic	7
2.1 Objectius	7
2.1.1 Objectius generals	7
2.1.2 Objectius específics	7
2.2 Hipòtesis	8
2.3 Metodologia	9
2.4 Marc conceptual	10
2.5 Marc teòric	11
3.- Antecedents històrics de la indústria manresana	14
3.1 L'establiment del mode de producció capitalista al segle XIX	14
3.2 L'estructuració de l'espai industrial català	16
3.3 L'estancament del model industrial de Manresa al segle XX	18
3.4 La transició cap a un nou espai industrial	19
4.- Evolució recent de l'estructura industrial de Manresa	21
4.1 La perspectiva del treball	21
4.2 La perspectiva del capital	28
5.- Els canvis en l'ús del sòl urbà	33
5.1 Relacions mediatitzades per les empreses	33
5.1.1 Empreses i persones	33

Agents i estratègies locals en una vella ciutat industrial	Sumari
5.1.2 Empreses i medi ecològic	35
5.1.3 Empreses i institucions	36
5.2 Relacions mediatitzades per les persones	37
5.2.1 Persones i empreses	38
5.2.2 Persones i institucions	39
5.2.3 Persones i medi ecològic	39
6.- Els discursos dels agents locals	40
6.1 Diagnosi territorial	40
6.1.1 La situació actual	40
6.1.2 Les causes d'aquesta situació	41
6.2 Estratègies de futur	42
6.2.1 Objectius totals	42
6.2.2 Formes d'implementació	43
6.2.3 Línies d'acció	44
6.3 Resultats actuals	45
7.- Conclusions	47
7.1 Respecte les hipòtesis	47
7.2 Respecte la metodologia	47
7.3 Respecte els conceptes utilitzats	48
7.4 Respecte l'aplicabilitat del treball	48
7.5 Respecte les línies a desenvolupar en el futur	49
7.6 Altres qüestions	49
8.- Bibliografia	50
Annexos	54

1.- INTRODUCCIÓ

La realització d'aquest Treball Final de Grau (TFG) ha estimulat el sorgiment de moltes preguntes i la cerca de possibles respostes. Cal iniciar aquesta presentació amb dues de les més bàsiques: què i per què. El què és l'objecte d'estudi: allò que s'ha plantejat analitzar. El per què són les motivacions que hi ha darrere aquesta anàlisi. Finalment, el tercer i últim apartat d'aquest capítol és l'espai dedicat a agrair les ajudes rebudes i a reconèixer els deutes concrets durant el procés de realització d'aquesta assignatura.

1.1 Objecte d'estudi

La temàtica general del treball és la perspectiva local en l'estudi dels processos globals: de quina manera els llocs afronten les transformacions territorials a escales més petites¹. El cas empíric que s'ha escollit és la ciutat de Manresa i la seva adaptació al procés de desindustrialització que comença als anys setanta del segle XX.

Aleshores, l'objecte d'estudi no és la reestructuració socioeconòmica en sí, sinó les seves implicacions espacials a escala local i, concretament, urbana. Seguint a Milton Santos², l'espai és una instància de la societat de la mateixa manera que ho són l'econòmica, la política i la socio-cultural. En aquest treball, doncs, s'ha tractat d'esbrinar algunes de les relacions que s'estableixen entre aquestes instàncies, posant èmfasi en les que es donen entre economia i espai.

1.2 Motivacions

L'interès per aquesta temàtica i per aquest lloc prové de les reflexions acumulades durant els quatre cursos de grau. Poden classificar-se les motivacions en funció de l'objecte i l'àrea d'estudi.

Respecte l'àrea d'estudi, s'ha considerat important conèixer per primer cop des de la perspectiva geogràfica el que Yi-Fu Tuan anomena *hearth* o llar³. Al llarg de la carrera s'han realitzat varies excursions que han permès copsar la idiosincràsia de molts territoris, però no ha estat possible fer el mateix per al lloc de naixença i residència de l'autor d'aquest treball. En el moment d'escollir la temàtica, doncs, es va considerar adequat el criteri del vincle emocional per a escollir l'àrea d'estudi.

Pel que fa a l'objecte d'estudi, la preocupació pel desenvolupament local i pel rerepaís català ha anat creixent a causa dels viatges de *commuting* que s'han efectuat diàriament entre Manresa i Barcelona durant quatre anys i també per l'assimilació del contingut d'algunes classes. Aquesta preocupació va arribar al seu punt culminant amb la realització d'una assignatura anomenada *Treball de Camp*, en la qual vam estudiar el potencial del Pirineu català en termes d'oportunitats de vida en el segle XXI. Va ser particularment inspirador el

contacte a la Seu d'Urgell amb dos agents de desenvolupament local: Òscar Augé i Marta Pallarès. Amb ells es va començar a comprendre què significa treballar al i pel territori⁴. Les dinàmiques territorials són diferents al Pirineu i a les comarques centrals catalanes, però n'hi ha una de comuna: la cerca d'oportunitats de vida fora de la gran aglomeració urbana catalana.

Aquesta línia d'anàlisi va encaixar bé amb un esquema interpretatiu en el qual s'han anat incloent altres temàtiques percebudes com a interessants: l'estudi dels espais desafavorits en el sistema socioeconòmic actual, que ha cristal·litzat en el concepte de «regions perdedores» adaptat del marc teòric de Georges Benko i Alain Lipietz⁵. Una de les primeres hipòtesis amb les quals es va treballar va ser que Manresa i la seva àrea d'influència formen part d'aquest tipus de regions des que va començar el tancament sistemàtic de les fàbriques de la ciutat.

Als espais desindustrialitzats en general se'ls assigna una imatge de depressió i antic esplendor que cal estudiar *in situ* per acabar amb els discursos carregats de mites i allunyats de la realitat. La perspectiva local, llavors, és fonamental per captar les iniciatives que hi sorgeixen, i aquestes iniciatives endògenes són transcendents pel futur d'aquests llocs quan els estímuls externs, com explica la magnífica pel·lícula anglesa *Full Monty*, sembla que no arribaran mai.

1.3 Agraïments

A primer cop d'ull resulta una paradoxa que les majors col·laboracions i ajudes s'hagin rebut en el treball més individual del grau. Però aquesta és la realitat. Així que, tot i signar una única persona, aquest treball és la suma dels esforços de molta gent. A continuació s'esmenten les persones a les quals agraeixo la seva col·laboració, el seu suport o el seu interès mostrat en els continguts del treball, sent conscient que la llista no pot ser exhaustiva pel gran nombre de gent que, poc o molt, han contribuït a construir-lo.

El tutor d'aquest TFG, el Dr. Carles Carreras i Verdaguer, és el principal artífex de la coherència del text. A ell li agraeixo totes les estones dedicades a guiar un estudiant que s'enfronta per primer cop amb la realització d'un treball de recerca d'aquesta magnitud. En especial, estic molt agraït que aquest guiatge no hagi significat una simple obediència de directrius, sinó un continu estímulo per a la pròpia superació dels obstacles que s'han anat trobant en el procés. Això és extensiu a la resta de membres del grup de recerca en el qual enguany he gaudit una beca de col·laboració: l'Observatori del Comerç Urbà de la Universitat de Barcelona. Les xerrades que he mantingut amb els Dr. Sergi Martínez-Rigol, Lluís Frago i Sergio Moreno, així com amb el futur Dr. Jordi Martín, de ben segur que han servit per millorar considerablement els continguts i les formes d'aquest TFG. Si parlem de forma, de metodologia, no

puc deixar de fer esment de la Dra. Mercedes Marín, gràcies a la qual vaig acabar confiant amb l'enfocament que havia escollit.

Per altra banda, agraeixo al Dr. Jaume Font el fet de motivar-me amb les seves assignatures a estudiar la Catalunya no metropolitana. Amb ell vam fer el viatge a la Seu d'Urgell que tan important considero en la meva formació aquests anys a la Facultat de Geografia i Història. A més, he d'agrair-li també el suggeriment de contactar amb el Dr. Josep Oliveras, que tan bé coneix l'objecte d'estudi d'aquest treball. Estic molt agraït de l'extraordinària dedicació que ha tingut el Dr. Oliveras a les meves peticions. Ha estat un privilegi mantenir contacte directe amb el geògraf que més i millor ha escrit sobre Manresa. Sense els seus comentaris i consells aquest treball no seria el mateix.

La gent que m'ha ajudat a trobar o m'ha proporcionat les dades que sustenten el treball també vull esmentar-la. En primer lloc, el personal de les biblioteques de la Facultat de Geografia i Història i d'Economia i Empresa de la UB, la biblioteca municipal del Casino de Manresa i la de l'Institut d'Estadística de Catalunya i els tècnics d'estadística de l'Ajuntament de Manresa. En segon lloc, els representats de les entitats que han accedit a ser entrevistats, la relació dels quals figura als annexos, així com la resta de persones que m'han permès arribar fins a ells. Sense la seva amabilitat és evident que aquest treball no hauria pres forma.

Me'n recordo també dels companys amb els quals he compartit les tutories d'aquesta assignatura: el Carlos, la Irene, el Genís, el José Manuel, el Marco i el José Luís. Al posar en comú dubtes i dificultats, hem après conjuntament. Malgrat no formar part d'aquestes tutories, estic agraït també amb un altre company, el Marc Llovet. Aquest no ha estat un curs senzill per cap dels dos, així que és molt valuós el recolzament que ens hem proporcionat mútuament. La seva humilitat és admirable i els seus ànims sempre aconseguen el seu propòsit. A més, la competència sana que s'ha generat entre nosaltres ens ha esperonat a millorar, tot i que en aquesta assignatura ho he tingut realment complicat i no he aconseguit realitzar un treball tan bo com el seu.

Finalment, no puc oblidar-me de la família perquè, a part del suport moral rebut, m'han permès «professionalitzar-me» en els estudis durant aquests anys. Especialment, el quart curs no l'hauria dut endavant si no m'haguessin alliberat d'algunes tasques domèstiques, gest que espero compensar els propers mesos.

¹ MASSEY 1990.

² SANTOS 1985.

³ TUAN 1996.

⁴ PALLARÈS i BLANCH 2008.

⁵ BENKO i LIPIETZ 1992.

2.- MARC TEÒRICO-METODOLÒGIC

En aquest capítol s'ofereix una visió sintètica del marc teòrico-metodològic del treball, com a pas previ a l'explicació dels resultats. Les peces metodològiques que es reconeixen en aquest capítol són la base en la qual es recolza tota l'argumentació posterior, per la qual cosa representen una part fonamental del treball. A continuació s'enumeren els objectius i les hipòtesis, s'especifica la metodologia i es desenvolupen els marcs conceptual i teòric que s'han elaborat durant la fase de planificació d'aquest projecte.

2.1 Objectius

Es fa la distinció entre objectius generals i objectius específics. Els generals són, com el seu nom indica, les fites àmplies que serveixen per a enquadrar el cas d'estudi. Els específics són les metes concretes que s'han d'assolir a través de la metodologia. Ambdós tipus d'objectius estan relacionats, de manera que a cada objectiu general li corresponen dos objectius específics.

2.1.1 Objectius generals

S'estableixen dos objectius generals, que serveixen per a delimitar els dos grans blocs del treball.

- 1) Caracteritzar el procés de desindustrialització que experimenta Manresa en els darrers 40 anys.
- 2) Realitzar una aproximació a les estratègies que segueixen els principals agents locals per adaptar-se a la reestructuració de la base productiva de la ciutat.

2.1.2 Objectius específics

Els objectius específics són els següents. La numeració explicita la relació que s'estableix entre objectius generals i específics.

- 1.1) Sintetitzar la informació existent sobre la vella ciutat industrial manresana.
- 1.2) Analitzar les fonts estadístiques disponibles sobre la indústria de Manresa i la seva àrea d'influència.
 - 2.1) Analitzar les transformacions que es produeixen a l'espai urbà de Manresa quan l'ús del sòl industrial es modifica.
 - 2.2) Analitzar els discursos d'alguns dels principals agents locals de la ciutat sobre les estratègies per adaptar-se a la desindustrialització.

2.2 Hipòtesis

D'acord amb els objectius generals, es formulen dues hipòtesis.

a) La indústria deixa de ser en els darrers 40 anys la base productiva de Manresa.

b) A Manresa existeix un projecte articulat entre els principals agents locals que té com a finalitat la creació d'una nova base productiva que impulsi l'economia local.

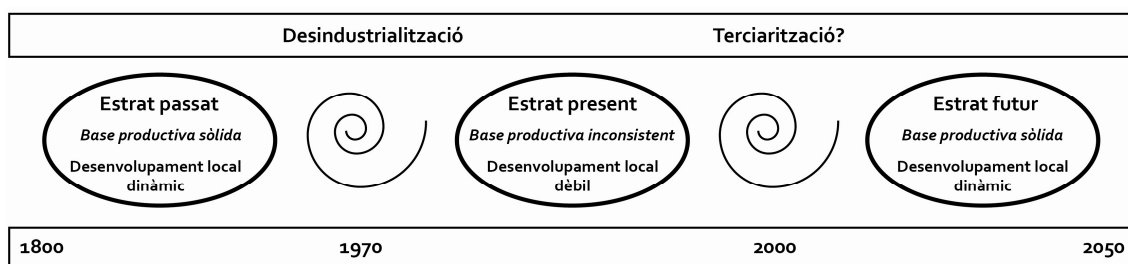

Figura 2.1. Esquema interpretatiu de les hipòtesis. Font: Elaboració pròpia.

Seguint la Figura 2.1, pot entendre's de manera sintètica com es conceptualitzen les principals tesis a comprovar. En la barra inferior hi ha un eix temporal que abasta 250 anys. S'ha de prendre amb caràcter aproximatiu. En la barra superior s'indiquen els efectes de les reestructuracions de la base productiva. Als ovals s'hi representen els successius estrats, entesos com els models de distribució de l'activitat econòmica que posseeix un lloc dins un territori més ampli en un moment determinat.¹ Les espirals signifiquen els períodes de transició entre un estrat i l'altre que, és clar, no poden delimitar-se de manera precisa. Aquests períodes de transició són el que s'entén per reestructuració de la base productiva. El sistema es reorganitza i els llocs han d'adoptar nous papers seguint la lògica d'escalas més petites.

Així, s'entén que al segle XIX hi havia a Manresa una base productiva sòlida que comportava iniciativa local. S'argumenta que el desenvolupament de la ciutat era dinàmic. Aquesta situació es manté aproximadament fins a la segona meitat del segle XX, quan es produeix una reestructuració del sistema capitalista que incideix a Manresa a través de la desindustrialització. Llavors hi ha una pèrdua de la base productiva precedent que no es reemplaça per cap alternativa prou consistent. Això suposa un debilitament del desenvolupament local. Actualment hi ha una nova reestructuració del sistema que ha de conduir a una nova distribució de l'activitat econòmica. La hipòtesi és que des de Manresa es treballa per a superar la feblesa de l'economia local. A grans trets, el capítol 3 se centra en el primer oval, el capítol 4 en la primera espiral i el segon oval i els capítols 5 i 6 exploren la segona espiral i apunten algun tret del que pot ser el tercer oval.

2.3 Metodologia

S'ha considerat que un treball d'aquestes característiques, la finalitat del qual és demostrar que s'han assolit de manera integrada les competències del grau que s'ha cursat, requeria una metodologia caracteritzada per la complementarietat d'enfocaments.

Figura 2.2. Les successives etapes metodològiques. Font: Elaboració pròpia.

Hi ha tres enfocaments principals: la síntesi bibliogràfica, l'anàlisi quantitativa i l'anàlisi qualitativa. Per dotar de coherència a aquesta successió de perspectives, s'han enllaçat de manera que s'esbossés un fil conductor: d'allò més general a allò més específic. En la Figura 2.2 s'ha esquematitzat aquest funcionament, que a continuació es detalla.

Bloc 1: síntesi bibliogràfica i anàlisi quantitativa.

1) Síntesi de la bibliografia sobre la industrialització de Catalunya i Manresa, posant èmfasi en els documents de caire acadèmic i, en especial, geogràfic i històric. El període que es contempla va del segle XIX fins a la dècada dels setanta del segle XX.

2) Anàlisi històrica i multiescalar de les dades sobre indústria que ofereixen les fonts estadístiques disponibles des dels anys setanta del segle XX. Les que disposen de desagregació municipal són principalment fonts oficials (estatals) i estudis monogràfics de diferents institucions privades.

Bloc 2: anàlisi qualitativa

3) Anàlisi dels canvis en l'ús del sòl industrial en l'espai urbà de Manresa durant els darrers 40 anys a partir de l'observació directa i el buidatge hemerogràfic.

S'han escollit deu indústries que representen una mostra del procés de desaparició de fàbriques dins la ciutat. Les fitxes de les fàbriques analitzades poden consultar-se als annexos i el motiu principal de la seva elecció ha estat que fossin empreses amb una certa importància, no tant des del punt de vista quantitatiu com de la seva visibilitat a Manresa.

4) Anàlisi dels discursos envers la desindustrialització i els projectes de futur dels principals agents locals de la ciutat a partir d'entrevistes semi-estructurades. Les fitxes dels agents també poden consultar-se als annexos i el criteri de selecció ha estat semblant al de les fàbriques: la seva significació dins la societat manresana.

A part de les tècniques que ja s'han enunciat, hi ha un altre conjunt de tècniques que s'han aplicat de manera transversal als dos blocs. Es tracta de la representació gràfica i cartogràfica. Sempre que ha estat possible, s'han inclòs gràfiques, fotografies i mapes d'elaboració pròpia.

2.4 Marc conceptual

Els conceptes fonamentals amb els quals es treballa, que apareixen a la Figura 1, es defineixen de la següent manera.

Base productiva: activitat econòmica de qualsevol tipus que proporciona la riquesa principal d'una regió o localitat. Cal entendre la base productiva com s'entén la base material en sociologia marxista, és a dir, la infraestructura formada pels mitjans de producció i la força de treball.

Desindustrialització: pèrdua de la base productiva industrial d'una regió o localitat. Una definició des de la perspectiva de l'economia del treball seria el retrocés dels ocupats industrials en relació al total d'ocupats.² La desindustrialització és un fenomen comú a les economies de les velles regions industrialitzades europees i comporta una sèrie de processos socials que es tracten en aquest treball.

Terciarització: fenomen pel qual una regió o una localitat experimenten la substitució de la seva base productiva anterior per una dominada pel sector serveis. Tanmateix, no pot establir-se una dicotomia nítida entre desindustrialització i terciarització perquè sovint és complicat classificar separatament el sector secundari del terciari.³

Reestructuració urbana: de forma genèrica, es defineix com els canvis formals i/o funcionals que experimenta una ciutat quan hi incideix un fenomen econòmic, polític i/o sociocultural. En aquest cas, es tracta de transformacions formals i funcionals per la incidència d'un procés econòmic: la reestructuració de la base productiva.

Agent local: subjecte que habita un lloc i que amb les seves accions contribueix a produir aquest lloc. En consonància amb aquest marc conceptual, aquest subjecte forma part de la base productiva, ja sigui com a propietari dels mitjans de producció o com a força de treball.

2.5 Marc teòric

S'ha escollit una sèrie de perspectives analítiques de geògrafs de reconeguda trajectòria per a sustentar teòricament les dades empíriques recollides. En concret, els treballs de Milton Santos⁴, Doreen Massey⁵ i Georges Benko i Alain Lipietz.⁶

De Georges Benko i Alain Lipietz es pren el concepte de «regió guanyadora» després del procés de reestructuració del sistema capitalista per a proposar que, de la mateixa manera, també existeixen unes regions que perden, és a dir, que surten desafavorides de la nova estructura productiva. Aquesta conceptualització és útil per a caracteritzar el cas d'estudi dins la teoria, ja que s'argumenta que Manresa és una d'aquestes regions perdedores des de la reestructuració sistèmica dels anys setanta del segle XX.

De Doreen Massey interessen en especial les conceptualitzacions al voltant de la idea de «divisió espacial del treball». És molt important la seva proposta, tinguda en compte en l'explicació de l'esquema interpretatiu de les hipòtesis, de pensar els llocs com a una peça més de l'estructura productiva capitalista. En especial, la relació que s'estableix entre espai, temps i indústria, que acaba cristal·litzant en els successius estrats que conformen la Figura 2.1, permet relacionar els conceptes fonamentals exposats en l'apartat anterior i així comprovar la teoria sobre el terreny.

De Milton Santos s'ha pres el mètode d'anàlisi conegut com a «els elements de l'espai». Segons aquest mètode, en qualsevol sistema espacial poden identificar-se uns elements que interaccionen entre ells mateixos i amb el tot que conforma el sistema. Aquests elements són: les persones, les empreses, les institucions i el medi ecològic. Les persones són els subministradors de treball, les empreses subministren béns, serveis i idees, les institucions produeixen normes, ordres i legitimacions i el medi ecològic és la base física del treball humà, del qual també en formen part les infraestructures: el treball humà materialitzat i localitzat. Aquesta perspectiva analítica es té en compte implícitament en tot el treball i representa el referent teòric explícit del capítol cinquè.

Amb els referents d'aquestes aportacions teòriques, per una banda, i l'àrea d'estudi, per l'altra banda, s'han seleccionat un seguit d'obres per conèixer l'estat de la qüestió de la temàtica d'aquest treball.

A Espanya la geografia industrial és una subdisciplina poc estudiada. De fet, la geografia econòmica en ella mateixa té pocs especialistes a l'Estat si la comparem amb altres disciplines geogràfiques. No obstant, en l'actualitat hi ha dos grups actius en aquest camp: el liderat per Ricardo Méndez⁷ i l'encapçalat per Paz Benito.⁸ Tot i que sovint comparteixen àrea d'estudi (el principat d'Astúries) els seus enfocaments són divergents. El grup de Méndez s'aproxima als vells espais industrials cercant el seu potencial innovador, en la línia de Benko.⁹ En canvi, el grup de Benito està interessat concretament pel patrimoni industrial i el seu aprofitament per part de la societat del segle XXI. Una altra autora a tenir en compte és Arantxa Rodríguez.¹⁰ És economista però ha col·laborat amb geògrafs, sobretot de fora de l'Estat. La seva àrea d'estudi és Bilbao i se centra en l'anàlisi de les polítiques urbanes que afronten la qüestió de la desindustrialització.

Un dels autors que ha col·laborat amb Rodríguez és Frank Moulaert.¹¹ També economista de formació, és un dels autors europeus que més ha teoritzat sobre el desenvolupament regional i local. Des de la geografia, aquesta temàtica ha estat abordada per autors com Allen Scott i Michael Storper¹² i Juan-Luis Klein.¹³ Els primers estan establerts a Los Angeles, i utilitzen conceptes com «clústers» i «districtes sinèrgics». En canvi, el darrer treballa a Montreal i el seu enfocament és més social que econòmic, desenvolupant línies analítiques sobre la gestió local i col·lectiva dels recursos.

El referent en l'àrea d'estudi d'aquest treball és l'obra del geògraf Josep Oliveras¹⁴. La seva tesi doctoral representa l'aproximació més profusa a l'economia urbana de Manresa del segle XIX. Les seves monografies comarcals també són una referència obligada per a estudiar el Bages del segle XX. Amb una àrea d'estudi similar hi ha les obres de Rafel Llussà.¹⁵ Aquest geògraf estudia el desenvolupament local en el context de l'espai en xarxa. Utilitza el concepte de «*milieu*» per a referir-se a les xarxes d'agents en què estan organitzats els llocs. Un altre geògraf que ha escrit en els darrers 20 anys sobre Manresa és Oriol Nel·lo.¹⁶ Aquest autor dóna arguments per al debat sobre la inclusió de la ciutat en la Regió Metropolitana de Barcelona. Des d'altres disciplines, s'ha parlat de la desindustrialització de Manresa sobretot des de la història i l'urbanisme. L'historiador Lluís Virós és un dels autors principals.¹⁷ La seva tesi versà sobre el districte industrial de Manresa en l'època franquista. Els urbanistes que han publicat sobre la indústria manresana sovint ho han fet en el moment d'ostentar un càrrec públic.¹⁸ És especialment pertinent per a l'anàlisi d'aquest treball el debat que s'ha generat en relació a la imminent aprovació del POUM del municipi.¹⁹

¹ MASSEY 1979.

² FONTAGNÉ i LORENZI 2005.

³ SÁNCHEZ 1995.

⁴ SANTOS 1985.

⁵ MASSEY 1984.

⁶ BENKO i LIPIETZ 1992.

⁷ CARACAVA i MÉNDEZ 2003. SÁNCHEZ, MÉNDEZ i PRADA 2012.

⁸ BENITO i LÓPEZ 2008. BENITO 2012.

⁹ BENKO 1998.

¹⁰ RODRÍGUEZ 1998. MOULAERT, SWINGEDOUW i RODRÍGUEZ 2001.

¹¹ MOULAERT i MEHMOOD 2008.

¹² SCOTT i STORPER 2007.

¹³ KLEIN 2005.

¹⁴ OLIVERAS 1980, 1985, 1986. OLIVERAS i GIMÉNEZ 1992.

¹⁵ LLUSÀ 2002a, 2002b.

¹⁶ NEL·LO 1997.

¹⁷ VIRÓS 2009.

¹⁸ MESTRES 1997. CLOSES 2009.

¹⁹ BACARDIT 2012.

3.- ANTECEDENTS HISTÒRICS DE LA INDÚSTRIA MANRESANA

En geografia existeix un cert consens entre els teòrics en considerar l'anàlisi històrica del fenomen que s'investiga com una eina auxiliar fonamental. Conèixer l'origen i l'evolució de l'objecte d'estudi és imprescindible per a entendre la seva plasmació actual.¹ L'objectiu d'aquest capítol, aleshores, és realitzar una breu caracterització de la formació de la Manresa industrial, a partir de la síntesi bibliogràfica, com a pas previ a l'anàlisi posterior. L'enfocament històric és potser encara més rellevant en escales d'anàlisi locals ja que, com diu Richard Peet,² en aquests casos el context cultural és, de manera més intensa, darrere les decisions de les persones amb capacitat d'agència. I la cultura és un procés acumulatiu que reté els seus continguts durant períodes considerables de temps.

El capítol s'estructura en quatre apartats. En els dos primers es resumeix el procés d'industrialització del segle XIX. L'èmfasi es posa, per una banda, en les transformacions que aquest procés va suposar per a la ciutat i, per l'altra banda, en la inclusió de Manresa en un espai industrial articulats per la ciutat de Barcelona. En els dos següents apartats es realitza una aproximació a l'evolució d'aquesta estructura industrial durant el segle XX. Manresa i la seva àrea d'influència directa hi esdevenen cada vegada més perifèrics i això es fa notar quan el vell model industrial entra en crisi i s'han de buscar vies alternatives. Amb aquestes consideracions ens situem als anys setanta del segle XX, que suposa l'inici del període d'estudi d'aquest treball.

3.1 L'establiment del mode de producció capitalista al segle XIX

La industrialització catalana ha estat a bastament estudiada. Un dels aspectes que han cridat més l'atenció ha estat el fet que Catalunya fos pionera en el context ibèric pel que fa al sorgiment de la indústria moderna.³ De fet, poques són les altres regions d'Espanya que hagin tingut una Revolució Industrial comparable a la d'Anglaterra o el nord de França, per exemple. Segons els estudiosos,⁴ cal buscar les causes (tal com estem fent en aquest capítol) en els antecedents recents.

Al segle XVIII existia al país una tradició manufacturera important. En moltes ciutats i viles hi havia un bon nombre d'artesans i comerciants estimulats pel mercat interior i, sobretot, pels intercanvis amb el continent americà i Manresa, com a centre comarcal, no n'era una excepció. El sector tèxtil ja era un dels que tenia més pes, en concret el cotoner pel que fa al conjunt de Catalunya, tot i que Manresa estava especialitzada en aquella època en la sederia. Aquesta *cultura de la producció* que es va anar generant de manera espontània al llarg dels anys és la que explica, en darrera instància, per una banda, per què els productors tradicionals van adoptar amb facilitat la nova estructura productiva

i, per altra banda, per què alguns capitalistes forans es van fixar preferentment en aquest territori i no en d'altres per a establir-hi els seus negocis.

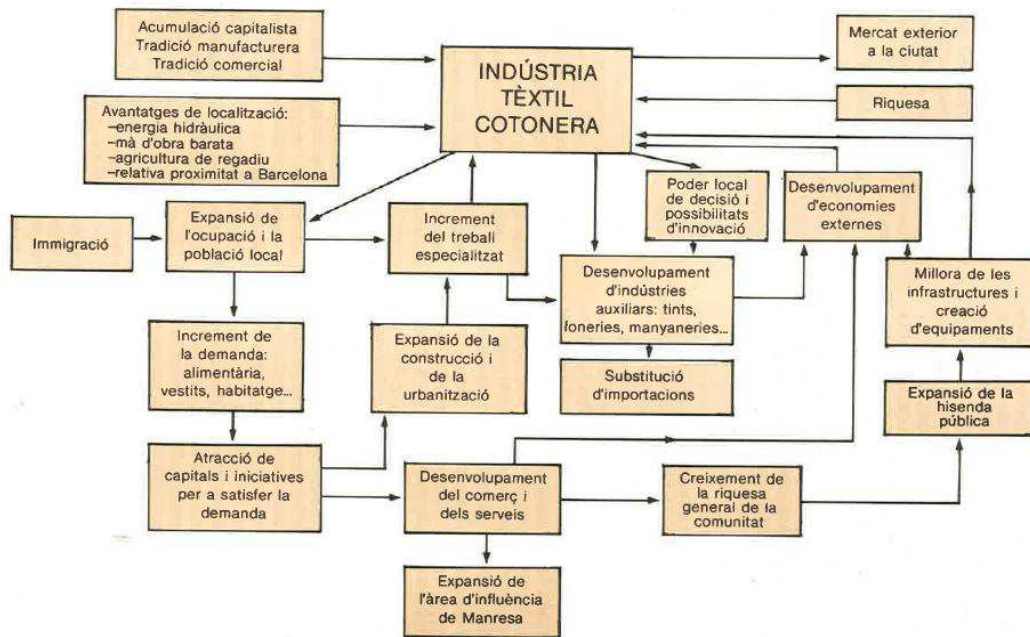
El pas de la ciutat manufacturera a la ciutat industrial es produeix, d'acord amb les tesis marxistes, quan la força motriu passa a ser exercida per les màquines. En paraules d'Oliveras,⁵ aquest canvi suposa una transformació de primer ordre en l'espai urbà. La ciutat s'ha d'adaptar a les noves necessitats productives i a tal efecte es modifica profundament la seva estructura. Els elements més destacats de la nova ciutat són les fàbriques que, en el cas de Manresa, es construeixen a la vora del riu Cardener i del torrent de Sant Ignasi perquè l'energia que s'utilitza és la hidràulica. A prop de les fàbriques es formen els barris obrers, amb una tipologia edificatòria més densa de la tradicional. De fet, la concentració esdevé tan elevada que no hi ha més remei que enderrocar les muralles per a descongestionar l'espai urbà, per la qual cosa es produeixen més canvis estructurals a la ciutat.

La ciutat creix en altura i en extensió i acull una gran quantitat de nous habitants que vénen a treballar a les fàbriques. Aquests fan servir les noves infraestructures del transport, en especial el ferrocarril (que arriba a la ciutat el 1859). Les noves vies de comunicació són un altre element de canvi. La ciutat s'expansiona i s'estructura al voltant de les carreteres de Vic i de Cardona. Aquest creixement engendra noves necessitats a la ciutat i es construeixen infraestructures i equipaments per a pal·liar-les: xarxa d'aigua potable, clavegueram, enllumenat de gas, hospitals, presons, institucions assistencials de persones desvalgudes, etc.

La burgesia té el poder econòmic a Manresa, i també el polític. Però no només s'ha de gestionar el poder, també s'han de fer mostres d'ostentació. Els grups socials tradicionalment rics (les famílies propietàries de finques rústiques i els grans comerciants) esdevenen la classe dirigent i creen les societats que són al darrere de les grans obres urbanístiques de l'època, que donen caràcter a la ciutat (encara en l'actualitat, com el Passeig), tot i que no existeix un pla general d'eixample. Els fabricants s'adapten a la demanda i en construir les grans fàbriques del segle XIX ja no inverteixen en la veleria, sinó en els filats i teixits de cotó. De fet, tal com mostra el Gràfic 3.1, aquest és el sector que funciona com a motor de desenvolupament de la ciutat, arrossegant la resta d'activitats.

El creixement econòmic palesa la necessitat de generar estructures financeres que sustentin les inversions locals. A mitjan segle XIX es crea la Caixa d'Estalvis de Manresa i en les successives dècades sorgeixen altres empreses financeres, com el Banc Mercantil. Aquestes entitats, igual que la majoria d'inversions en indústria que es realitzen en aquesta època a la ciutat, són de capital local: els mateixos empresaris manresans es doten de bancs i caixes per finançar la construcció de les fàbriques i la resta de projectes que hi van associats.

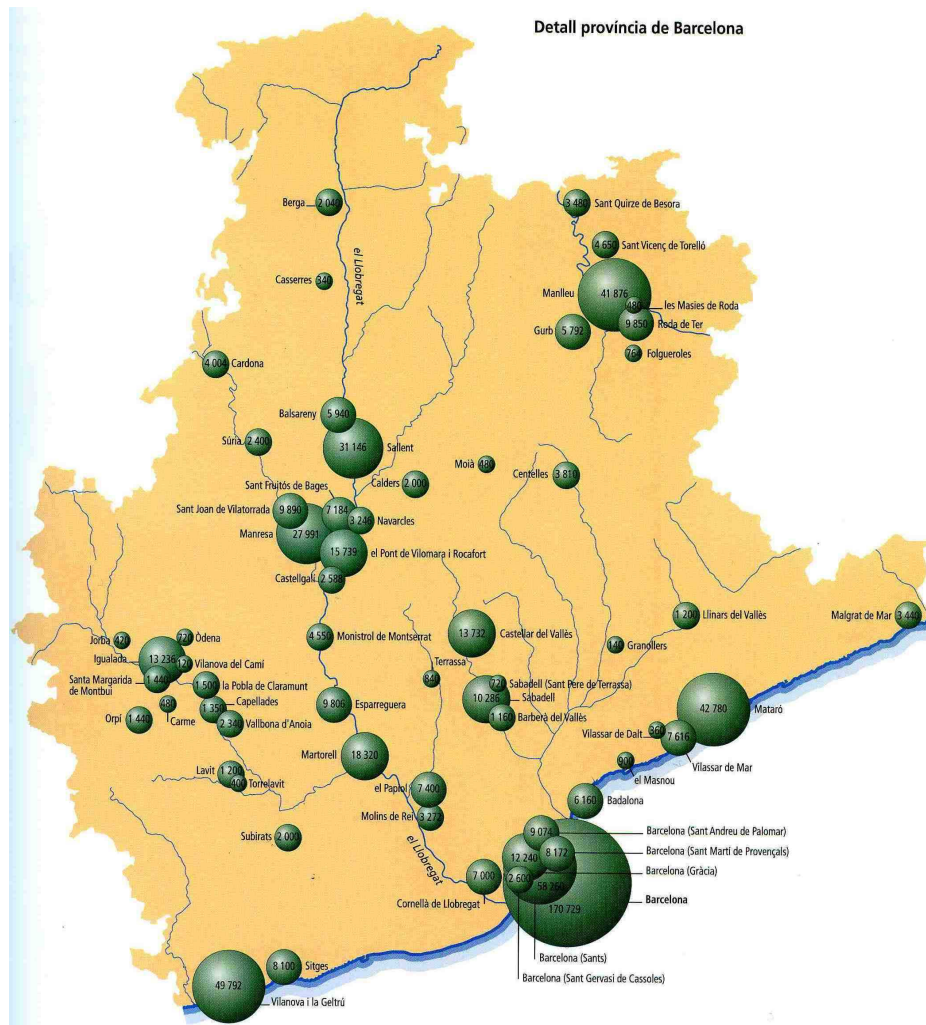
EL MODEL DE DESENVOLUPAMENT DE MANRESA EN EL SEGLE XIX

Gràfic 3.1. Font: Oliveras 1986, p. 268.

3.2 L'estructuració de l'espai industrial català

Cal entendre totes aquestes transformacions a una escala més petita que la manresana. La dinàmica explicada en l'apartat anterior és compartida amb un espai més ampli, el que pot anomenar-se l'espai industrial català, el nucli del qual es troba a Barcelona,⁶ com s'observa al Mapa 3.1. És la indústria cotonera del pla de Barcelona la que genera les primeres activitats industrials modernes i, en definitiva, la que acaba determinant que aquest sector sigui adoptat també com a base econòmica per la ciutat de Manresa.

Mapa 3.1. Distribució de la filatura cotonera, 1861 (fusos). Font: Nadal 2012, p. 111.

La indústria tèxtil de Manresa sorgeix d'iniciatives de dues naturaleses. Per una banda, existeixen iniciatives autòctones, com les liderades per alguns dels antics artesans que aconsegueixen esdevenir petits productors amb èxit. També, com s'explica unes ratlles més amunt, els sectors socials més ben posicionats de la ciutat manufacturera s'adapten als canvis i es converteixen en empresaris per mantenir el seu estatus. Els fabricants Cots, Torrens, Pons, Batlles, etc. esdevenen l'elit local i exerceixen el poder econòmic i polític de la ciutat fins al primer terç de segle XX. Per una altra banda, cal afegir un tercer grup, conformat pels grans capitalistes barcelonins que deslocalitzen la seva producció cap a l'interior català buscant energia i força de treball barates i baixa conflictivitat laboral. El cas més emblemàtic és el dels Serra i els Bertrand, que acaben emparentant-se i creant la societat Bertrand i Serra, propietària d'una de les fàbriques més importants de la ciutat, la Fàbrica Nova. Aquesta família va ser una de les més influents a la Catalunya del segle XX, ja que posseïen també centrals elèctriques al Pirineu i terres agrícoles per a la producció de cotó, entre altres. Malgrat això, el grup local és el pioner i el més important en termes

econòmics durant molts anys. Cal posar-hi èmfasi perquè això significa que els beneficis es reinverteixen al lloc i no migren.

És per aquest motiu que es considera la Manresa del segle XIX i principis del XX com un centre industrial. Un centre secundari, subordinat al gran centre barceloní, però un centre en definitiva. El mateix pot dir-se d'altres ciutats catalanes de característiques semblants com Terrassa, Sabadell, Mataró o Igualada. Si només haguessin mantingut relacions econòmiques «colonials» amb Barcelona, sense cap iniciativa pròpia, no haurien experimentat un desenvolupament de la magnitud que va tenir.

3.3 L'estancament del model industrial de Manresa al segle XX

El model industrial que s'esbossa en l'apartat anterior es gesta al segle XIX i es manté sense canvis substancials durant els primers anys del segle XX. S'esdevenen, com és lògic, episodis conjunturals com la crisi del 98 o el creixement lligat a la Primera Guerra Mundial. Però no varien l'essència de la indústria catalana: fonamentada en el tèxtil, molt intensiva en treball i poc intensiva en capital.⁷

Aquest model, però, entra en crisi a mitjan segle XX. L'electrificació allibera de la dependència de les fonts d'energia per a la localització de les fàbriques. Les conseqüències són la diversificació de la base industrial en noves branques d'activitat i l'ampliació de l'àrea d'influència de Barcelona.⁸ El resultat és positiu en termes generals per a la indústria de Catalunya, però des de l'òptica manresana es percep com una pèrdua de pes específic.

Seguint la tendència econòmica europea de postguerra, les noves inversions requereixen un capital més gran. Les innovacions que introdueixen aquestes noves inversions no poden ser assumides pel petit productor tradicional i aquest comença a perdre competitivitat. És el principi de la fi del tèxtil català. En el context espanyol, durant el règim franquista s'introdueixen noves indústries de capital estranger per a pal·liar aquesta situació.⁹ Algunes s'instal·len en territori català, però cap d'elles va a parar als espais de vella industrialització com les valls del Llobregat i del Ter. Aquest fet encara resta més competitivitat a la indústria de base fonamentalment local de Manresa i la seva àrea d'influència.

Tanmateix, fins i tot aquesta darrera qüestió canvia ja que els propietaris de les fàbriques manresanes van a viure a Barcelona. La base econòmica local deixa de regir-se per una lògica local i es deixa de ser centre: el tèxtil manresà passa a ser dependent en major mesura¹⁰ i els beneficis deixen d'invertir-se al territori.

3.4 La transició cap a un nou espai industrial

La indústria de Manresa es manté als anys seixanta, doncs, més per inèrcia que per iniciativa: la infraestructura ja està muntada, per la qual cosa segueix sent més barat produir-hi que buscar una inversió des de zero. No obstant, en aquesta època Manresa i la seva àrea d'influència deixen de formar part del desenvolupament industrial català. Les causes, seguint a Llussà,¹¹ es troben en les noves pautes de localització: fonamentalment, la vall del Llobregat queda marginada en la nova xarxa d'autopistes que es construeix entre 1960 i 1975. A més, en marxar a Barcelona bona part de l'empresariat local, no hi ha una classe dirigent que prengui el relleu i afronti la necessitat de reconversió econòmica.

El model de producció fordista s'esgota i l'economia espanyola s'obre cap a l'exterior. La falta d'innovació és permanent i quan apareixen els primers símptomes de la globalització la indústria tradicional arriba al col·lapse. És l'època dels acomiadaments massius i del tancament de moltes fàbriques. Les tensions socials es veuen amortitzades pels subsidis i les indemnitzacions, però el malestar de la societat local és patent. Com es comentava al principi del capítol, la cultura juga en aquests casos un paper destacat. La identitat obrera dels habitants de la ciutat i la percepció que aquesta identitat s'esfondra, queda reflectida en un document d'alt valor històric anomenat *Pacte del Bages*, redactat per un nombre significatiu d'agents locals de tots els colors ideològics el 1977. Un fragment significatiu seria:

*"Pot considerar-se aquesta comarca com una autèntica zona catastròfica per motius econòmics, zona a la qual el Govern de l'Estat i el de la Generalitat hi haurien de donar una atenció especial, per evitar l'enfonsament d'una de les zones industrials de més tradició de Catalunya."*¹²

Les estratègies dels governs als quals apel·len anaven per altres vies. Estaven, de fet, subordinades als paràmetres econòmics mundials segons els quals l'activitat econòmica tendeix a la concentració espacial per a poder competir. S'estructura, d'aquesta manera, un nou espai industrial català en el qual Barcelona continua sent el centre absolut. Amb la diferència respecte l'esquema anterior que, substancialment, ja és l'únic centre que existeix. I tot plegat en un context en què es percep l'activitat industrial com a endarrerida i s'aposta decididament per la terciarització de l'economia, enviant cap a la perifèria barcelonina totes les fàbriques. Però, novament, Manresa queda fora d'aquesta deslocalització. En els propers capítols es tracta de veure què hi queda a la ciutat, després de tot aquest procés.

¹ Com a exemple, Milton Santos escriu: "El objeto de análisis es el *presente*, siendo todo análisis histórico, simplemente, el soporte indispensable para la comprensión de su génesis." (SANTOS 1985).

² PEET 2000, p. 187.

³ VILAR 1964-1966.

⁴ NADAL i MALUQUER DE MOTES 1985. FONTANA 1988.

⁵ OLIVERAS 1985.

⁶ OLIVERAS 1992. LLUSSÀ 2002a.

⁷ NADAL i BENAÛL 1988.

⁸ LLUSSÀ op. cit., p.98

⁹ Íbid.

¹⁰ Íbid.

¹¹ Íbid. p. 99 i 100.

¹² Íbid. p. 323.

4.- EVOLUCIÓ RECENT DE L'ESTRUCTURA INDUSTRIAL DE MANRESA

Els continguts d'aquest capítol representen una aproximació quantitativa al coneixement de la indústria manresana. Signifiquen una primera presa de contacte amb el procés de desindustrialització de la ciutat que serà aprofundida amb l'anàlisi qualitativa posterior. Temporalment, enllacen amb el capítol precedent perquè l'inici del període d'estudi és als anys setanta del segle XX.

Així, s'analitza l'evolució recent de l'estructura industrial manresana a partir de les dades més significatives que ofereixen les fonts estadístiques disponibles. La perspectiva d'anàlisi és històrica i multiescalar. Es privilegien, sempre que és possible, tres períodes: principis dels anys setanta, finals dels vuitanta i època actual. Espacialment, l'atenció es posa en les escales catalana, de les comarques centrals (Bages, Osona, Anoia, Berguedà i Solsonès), bagenca, del Pla de Bages¹ i manresana. Això significa que les escales s'estructuren de manera que la superior sempre inclou la inferior.

Els dos enfocaments que s'han tingut en compte representen els dos apartats del capítol. En primer lloc, es pren la perspectiva del treball, entès com a concepte sociològic. Es tracta de discernir com és el procés de desindustrialització des del punt de vista dels treballadors. En segon lloc, es necessita tenir la versió oposada, la del capital. Conèixer què ha suposat aquest procés per a les empreses és l'altra peça clau. En l'anàlisi que s'efectua a continuació, sovint s'ha privilegiat l'escala bagenca a la manresana. Tot i que l'àrea d'estudi del treball és la ciutat de Manresa, hi ha vegades en les quals les dades municipals no existeixen. Fins i tot quan sí existeixen, les dades comarcals són més comparables a les catalanes, per tractar-se de territoris anàlegs (amb una porció urbana i l'altra rural), que no pas les municipals, ja que el territori de Manresa és eminentment urbà. Com que les dades del Bages solen ser representatives del que ocorre a Manresa, en la comparació entre escales local i nacional s'ha optat per utilitzar preferentment el Bages.

4.1 La perspectiva del treball

Les dades estadístiques, o sigui, recollides per l'estat, que cal cercar per a analitzar des d'aquesta perspectiva reben tradicionalment el títol de «mercat de treball». No obstant, en els darrers anys aquesta paraula ha estat malsonant per a la majoria de governs i s'ha utilitzat preferentment l'eufemisme d'«ocupació». És una consideració que resulta més important del que pot semblar a primera vista. Interessa conèixer les característiques de la població activa d'ençà els anys setanta, de forma general, i també les subpoblacions ocupada i desocupada.

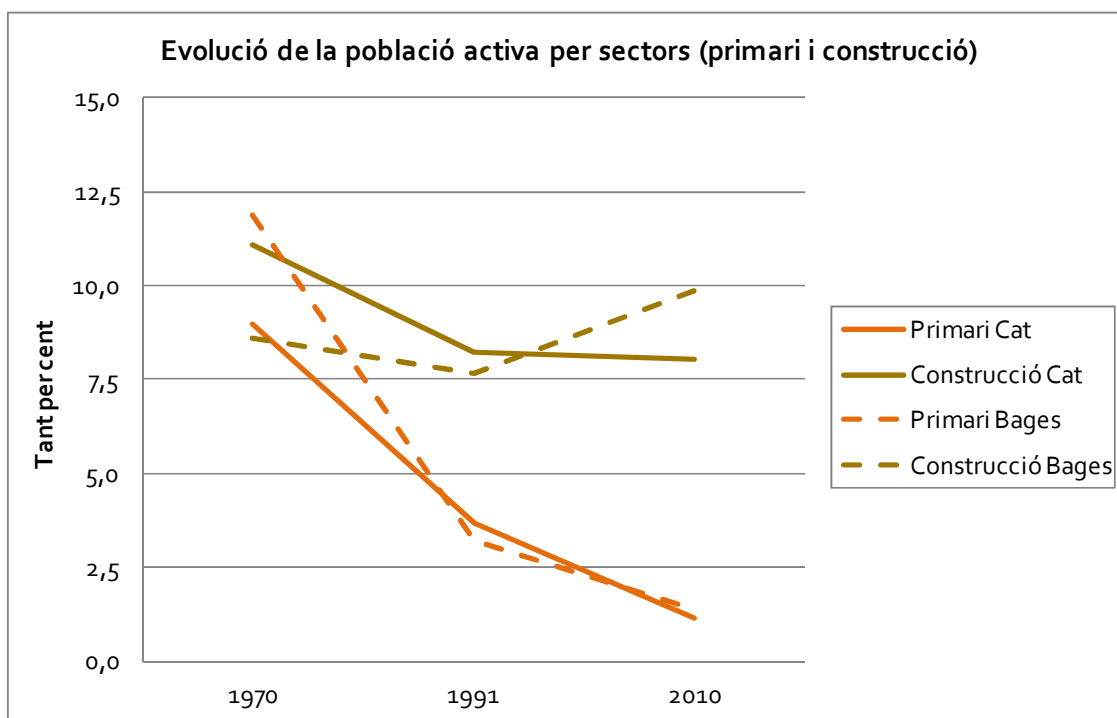
Taula 4.1. Distribució de la població activa per sectors d'activitat. És població ocupada el 1991.

Catalunya						
	1970		1991		2010	
	Total	%	Total	%	Total	%
Primari	174.284	8,99	82.959	3,67	34.254	1,15
Secundari	848.553	43,76	816.147	36,18	480.630	16,14
Construcció	214.910	11,08	185.681	8,23	239.808	8,05
Terciari	701.259	36,17	1.170.643	51,92	2.222.721	74,65
Total	1.939.006	100	2.255.430	100	2.977.413	100
Comarques Centrals						
	1970		1991		2010	
	Total	%	Total	%	Total	%
Primari	21.563	14,60	8.042	8,63	4.560	2,67
Secundari	77.160	52,26	73.577	43,50	48.270	28,30
Construcció	13.905	9,42	12.744	9,74	17.559	10,30
Terciari	35.026	23,72	59.801	38,12	100.155	58,73
Total	147.654	100	154.164	100	170.544	100
Bages						
	1970		1991		2010	
	Total	%	Total	%	Total	%
Primari	6.659	11,87	1.783	3,2	895	1,40
Secundari	30.114	53,70	25.688	46,17	17.658	27,70
Construcció	4.822	8,60	4.255	7,64	6.273	9,84
Terciari	14.486	25,83	23.901	42,99	38.923	61,06
Total	56.081	100	55.627	100	63.749	100
Pla de Bages						
	1970		1991		2010	
	Total	%	Total	%	Total	%
Primari	-	-	437	1,41	204	0,50
Secundari	-	-	12.952	41,94	9.391	22,82
Construcció	-	-	1.970	6,38	3.364	8,17
Terciari	-	-	15.525	50,27	28.197	68,51
Total	-	-	30.884	100	41.156	100
Manresa						
	1970		1991		2010	
	Total	%	Total	%	Total	%
Primari	645	2,86	291	1,21	123	0,47
Secundari	11.879	52,64	9.373	38,84	4.600	17,46
Construcció	1.819	8,06	1.420	5,88	2.292	8,70
Terciari	8.223	36,44	13.046	54,07	19.333	73,38
Total	22.566	100	24.130	100	26.348	100

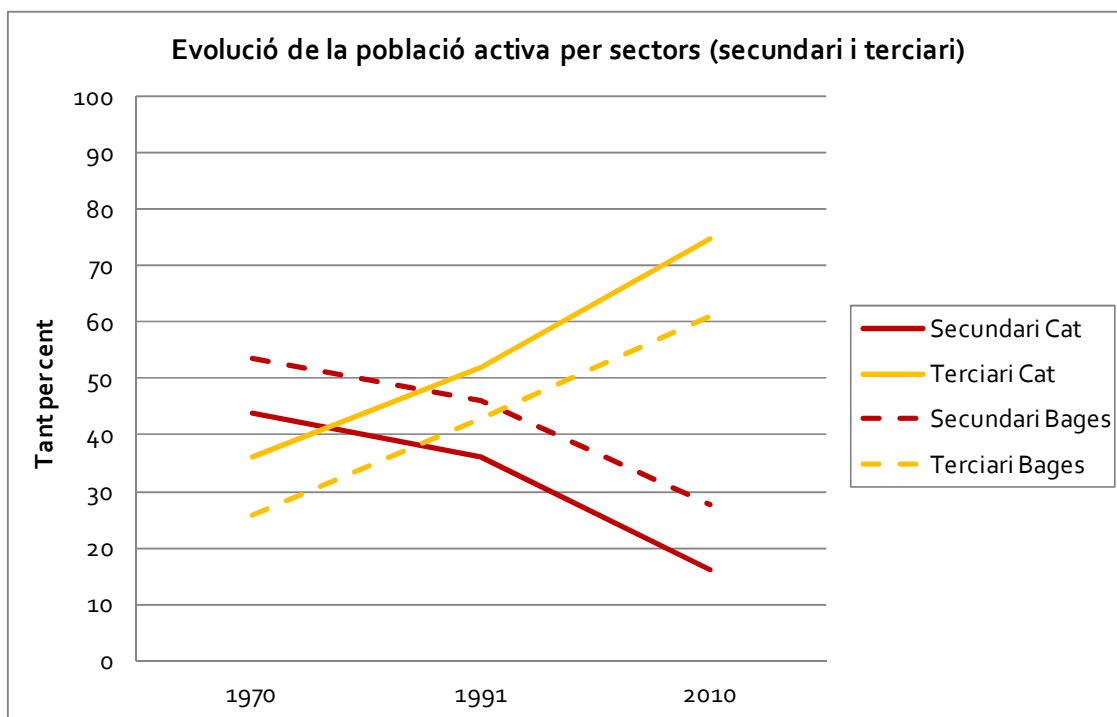
Fonts: de les dades de 1970 i 1991: Cens de població; de les dades de 2010: Observatori d'Empresa i Ocupació.

El canvi d'estructura productiva del país al qual s'associa la desindustrialització queda ben reflectit en les dades de la Taula 4.1. Analitzant l'evolució històrica de les proporcions de treballadors en cada sector, l'element en comú en totes les escales considerades és una pèrdua de llocs de treball als sectors primari i secundari i un guany al sector terciari i a la construcció. Es tracta d'una constatació bàsica, potser evident, però que cal fer per a començar.

Tanmateix, és clar també que no tots els territoris tenien la mateixa situació de partida. Quant a les escales bagenca i inferiors, la població que treballa a la indústria ha estat i segueix sent proporcionalment més nombrosa que la catalana. Fins i tot això pot veure's en les dades que es refereixen a l'àmbit de la Catalunya Central. En la divisió espacial del treball² que s'ha anat estructurant en l'espai industrial català, la regió central ha tingut tradicionalment el paper de nucli productor. Això significà, als primers anys de segle XX, que una ingent quantitat de població treballava a les fàbriques perquè aquestes necessitaven molta mà d'obra. La indústria es convertí en la base i el motor econòmic, i la majoria de la població tenia una identitat obrera. Però també va significar, a partir del darrer terç de segle, que aquestes regions han estat les més afectades per les reestructuracions que comporten les deslocalitzacions i el tancament de les fàbriques. De les dades de la Taula 4.1 s'extreu que de 1970 a 2010 a Catalunya es redueixen un 44% els llocs de treball industrial, mentre que al mateix període hi ha una reducció del 41% al Bages i del 61% a Manresa. Aleshores, cal entendre que la terciarització de l'economia es dona sobretot en les àrees urbanes.

Gràfic 4.1. Fonts: de les dades de 1970 i 1991: Cens de població; de les dades de 2010: Observatori d'Empresa i Ocupació.

Gràfic 4.2. Fonts: de les dades de 1970 i 1991: Cens de població; de les dades de 2010: Observatori d'Empresa i Ocupació.

Tal com pot veure's en el Gràfic 4.2, el sector secundari del Bages sempre ha estat més important en termes relatius que el de Catalunya. Un altre aspecte interessant que mostra el Gràfic 4.2 és que les evolucions del sector secundari i terciari de Catalunya i del Bages són paral·leles al llarg del temps. L'explicació és que l'economia bagenca va a remolc de la catalana, és a dir, que la seva evolució en depèn.

En el gràfic 4.1 i la Taula 4.1 s'observa el guany de protagonisme del sector de la construcció, que en les Comarques Centrals és superior al conjunt català. La interpretació que se'n fa és que aquest sector va esdevenir el nou motor de l'economia especialment en aquelles regions en les quals el sector terciari tenia més dificultats per créixer a base de noves activitats competitives. És un tema conegut en tot l'Estat, relacionat amb la bombolla immobiliària i les deficiències en competitivitat del sistema productiu del país.

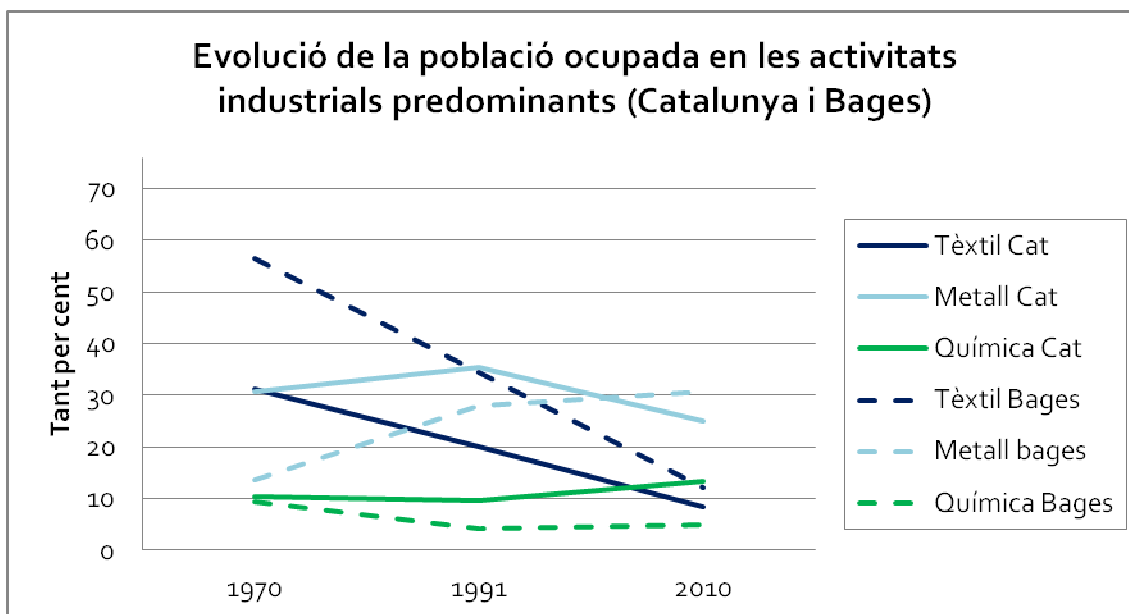
Taula 4.2. Població ocupada en les activitats industrials predominants.

Catalunya						
	1970		1991		2010	
	Total	%	Total	%	Total	%
Tèxtil	261.177	31,23	157.786	20,01	38.680	8,86
Metall	257.149	30,75	279.993	35,50	109.246	25,02
Química	87.494	10,46	75.489	9,57	52.934	12,12
Mineral	47.174	5,64	34.732	4,40	18.868	4,32
Fusta i paper	95.585	11,43	107.263	13,60	56.615	12,97
Alimentació	70.077	8,38	90.683	11,50	75.308	17,25

Comarques centrals						
	1970		1991		2010	
	Total	%	Total	%	Total	%
Tèxtil	47.872	58,91	29.759	42,41	6.496	14,07
Metall	11.328	13,94	17.695	25,22	10.848	23,49
Química	3.916	4,82	2.104	3,00	1.148	2,49
Mineral	7.330	9,02	3.130	4,46	2.813	6,09
Fusta i paper	5.502	6,77	7.057	10,06	6.299	13,64
Alimentació	5.059	6,23	7.279	10,37	10.520	22,78
Bages						
	1970		1991		2010	
	Total	%	Total	%	Total	%
Tèxtil	18.368	56,39	8.182	34,40	1.613	12,18
Metall	4.419	13,57	6.667	28,03	4.059	30,65
Química	3.075	9,44	976	4,10	665	5,02
Mineral	3.592	11,03	1.658	6,97	1.030	7,78
Fusta i paper	1.307	4,01	1.785	7,51	693	5,23
Alimentació	1.634	5,02	2.349	9,88	1.754	13,24
Manresa						
	1970		1991		2010	
	Total	%	Total	%	Total	%
Tèxtil	4.926	42,80	1.862	21,29	668	18,48
Metall	2.764	24,01	3.241	37,07	1.135	31,41
Química	2.147	18,65	488	5,58	96	2,66
Mineral	306	2,66	199	2,28	154	4,26
Fusta i paper	620	5,39	763	8,73	225	6,23
Alimentació	738	6,41	744	8,51	336	9,30

Fonts: de les dades de 1970 i 1991: Cens de població; de les dades de 2010: Observatori d'Empresa i Ocupació i Ajuntament de Manresa (Estructura Empresarial del Bages 2012 i Anuari Estadístic de Manresa 2011).

Centrant l'anàlisi en la població ocupada en el sector secundari, la Taula 4.2 dóna pistes de com s'ha esdevingut la reestructuració industrial del país. A grans trets, la indústria catalana (i també la bagenca i la manresana) ha passat de l'hegemonia tèxtil a l'hegemonia del metall. La crisi del tèxtil que s'explica al final del capítol anterior és atenuada en part per la reconversió de moltes fàbriques cap al ram del metall. Pot dir-se que en comptes de fabricar peces per a les màquines filadores i teixidores, molts tallers s'especialitzen en la fabricació de peces per a l'automòbil, bàsicament. Aquest és el sector estratègic des que a Catalunya es va deixar de filar i teixir massivament. L'esfondrament del tèxtil és patent sobretot pel que fa al Bages, ja que el 2010 només queden 1.613 dels 18.368 llocs de treball que existien el 1970. La tendència en la resta de sectors és també, en consonància amb la Taula 4.1, la pèrdua sostinguda de l'ocupació, tot i que al sector del metall només es redueixen 360 dels 4.419 llocs de treball.

Gràfic 4.3. Fonts: de les dades de 1970 i 1991: Cens de població; de les dades de 2010: Observatori d'Empresa i Ocupació i Ajuntament de Manresa (Estructura Empresarial del Bages 2012).

La situació de la indústria bagenca és més delicada que la catalana després de la reconversió. Catalunya redueix, segons la Taula 4.2, de 1970 a 2010 el 57% dels llocs de treball en les activitats industrials predominants. En el mateix període, al Bages hi ha la pèrdua del 70% dels llocs de treball en els mateixos sectors. El tèxtil és el cas paradigmàtic i queda ben reflectit en el Gràfic 4.3. El metall surt més ben parat al Bages que al conjunt de Catalunya. S'entén perquè aquest sector és l'únic capaç d'absorbir a l'interior català una part considerable de la mà d'obra que se'n va del tèxtil. En canvi, la nova indústria sorgeix amb més força a Barcelona i rodalia i això es nota en el repunt del sector químic i en la major proporció de nous llocs de treball en noves activitats tecnològiques.

Taula 4.3. Atur registrat per branques d'activitat industrial.

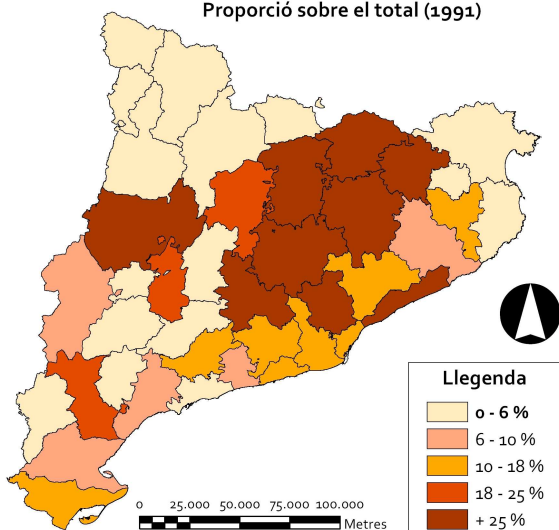
Catalunya				
	1986	1991	2006	2011
Energia, química, cautxú i metall	18.371	15.034	17.959	35.012
Alimentació, tèxtil, fusta i paper	47.222	54.317	33.154	38.956
Maquinària, mat. elèctric i transport	28.506	26.613	10.389	21.210
Construcció	28.958	20.637	22.574	100.128
Total	299.061	270.354	260.841	598.225
Comarques Centrals				
	1986	1991	2006	2011
Energia, química, cautxú i metall	482	528	1.298	3.050
Alimentació, tèxtil, fusta i paper	5.127	7.595	5.440	5.592
Maquinària, mat. elèctric i transport	1.140	1.148	760	1.889
Construcció	1.550	955	1.321	6.304
Total	14.680	16.000	18.636	42.917

Bages				
	1986	1991	2006	2011
Energia, química, cautxú i metall	228	171	456	1.295
Alimentació, tèxtil, fusta i paper	1.991	3.159	1.536	1.608
Maquinària, mat. elèctric i transport	601	603	279	709
Construcció	596	391	448	2.229
Total	6.307	6.971	6.620	15.377
Manresa				
	1986	1991	2006	2011
Energia, química, cautxú i metall	112	-	177	523
Alimentació, tèxtil, fusta i paper	756	-	429	494
Maquinària, mat. elèctric i transport	384	-	108	245
Construcció	295	-	224	1.085
Total	2.703	-	2.775	6.805

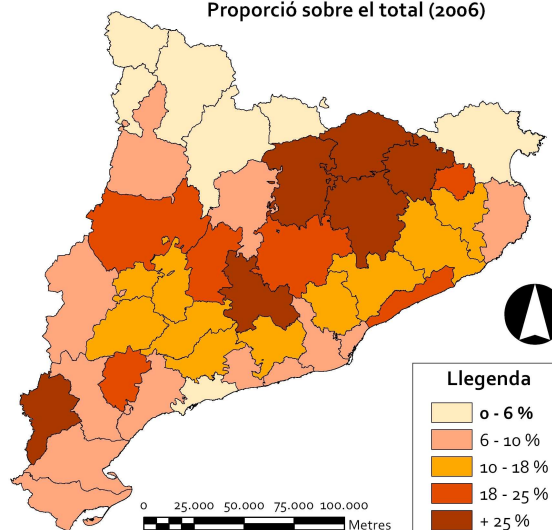
Fonts: de les dades de 1986: padrons municipals d'habitants; de les dades de 1991: Anuari Estadístic de Catalunya 1991; de les dades de 2006 i 2011: Idescat a partir del Departament de Treball.

Finalment, queda analitzar la població desocupada. Les dades que existeixen no estan gaire desagregades, però són suficients per a intuir les tendències generals. Més enllà de les conjuntures econòmiques, es constata el fet que la quantitat de població en atur que hi havia el 1986 no és reabsorbida pel mercat laboral. A més, la població de la Catalunya Central presenta proporcions més grans d'atur registrat que el conjunt català. Novament, un indicador que mostra la situació laboralment desfavorable de l'interior català en la reestructuració industrial que s'ha produït en les darreres dècades.

Aturats en les branques del tèxtil, cuir, calçat i confecció. Proporció sobre el total (1991)

Aturats en les branques de l'alimentació, tèxtil, fusta, paper i edició. Proporció sobre el total (2006)

Mapes 4.1 i 4.2. Font: Elaboració pròpia a partir d'Idescat.

En els Mapes 4.1 i 4.2 es veu clar que les comarques centrals catalanes són un dels territoris que més ha notat el problema de la no reabsorció dels treballadors de la indústria tèxtil. També es constata el fet que, amb el pas dels anys, el Bages no forma part de les comarques més vulnerables, tot i que la situació segueix sent dolenta. Malgrat molts dels treballadors que es van quedar sense feina durant els anys setanta i vuitanta van rebre indemnitzacions i subsidis i d'aquesta manera el drama social va ser esmorteït, les xifres no enganyen: des del punt de vista del treball, sí que pot parlar-se de desindustrialització i de la resta de fenòmens socials que l'acompanyen perquè no es recupera el volum d'ocupació que hi havia a mitjan segle XX. Ara toca veure què passa des del punt de vista empresarial.

4.2 La perspectiva del capital

La majoria de dades que serveixen per a caracteritzar l'estructura industrial des de la perspectiva del capital s'elaboren des d'institucions privades, destacant-ne les entitats financeres. No obstant, des de l'Estat també es fa un seguiment d'aquest tipus de dades, que normalment s'engloben sota l'etiqueta «activitat econòmica». L'estructuració de la informació pròpia del capitalisme, que fa una distinció entre propietaris i assalariats, s'ha instaurat en els sistemes de recollida d'informació dels estats. No és un fet estrany, ja que cada vegada agafa més força la idea que «tots som empreses». En aquest apartat es caracteritza el que s'anomena «teixit empresarial industrial» de Manresa i la seva comarca a partir d'algunes dades significatives.

Taula 4.4. Distribució per branques d'activitat del VAB industrial al Bages.

	1986	1996	2005	2009
Indústries extractives no energètiques	14,6	8,2	13,4	19,4
Indústries químiques	2,9	2,9	3,7	4,6
Metal·lúrgia, maquinària i mat. elèctric	22,3	22,6	21,6	22,0
Material de transport	3,7	5,9	15,5	17,6
Indústria alimentària	10,6	10,2	10,5	11,5
Indústria tèxtil, cuir i confecció	32,7	21,7	11,6	8,4
Indústria del paper i arts gràfiques	1,6	2,6	3,7	2,9
Cautxú, fusta i altres indústries	11,6	11,9	18,1	10,1
Energia, gas, aigua i reciclatge	-	14,0	1,9	3,5
Total	100	100	100	100

Fonts: de les dades de 1986: Oliveras i Giménez 1992; de les dades de 1996: Caixa de Catalunya (Anuari Econòmic Comarcal 1997); de les dades de 2005 i 2009: elaboració pròpia a partir de Cambra de Comerç de Manresa (Informe Econòmic Cambra de Manresa 2008 i 2011).

Pot argumentar-se que la terciarització de l'economia que s'està caracteritzant en aquest capítol no és, en realitat, de tal magnitud perquè l'organització empresarial ha canviat en els darrers 30 anys i les dades se segueixen recollint de la mateixa manera que abans. En concret, s'explica que molts dels serveis que abans s'integraven en la mateixa empresa, ara s'han externalitzat i es comptabilitzen com a sector serveis. Si bé això és cert, de totes maneres, tal

com es pot observar en les Taules 4.4 i 4.5, en 23 anys hi ha hagut una pèrdua de 20 punts pel que fa a Valor Afegit Brut (VAB) industrial i aquesta proporció no es compensa amb el pes que tenen actualment els serveis a les empreses. L'explicació és que aquesta part del negoci que abans estava integrada a l'empresa industrial ara s'ha externalitzat i ha anat a parar fora de la comarca.

Taula 4.5. Estructura sectorial del VAB al Bages.

	1996	2005	2009
Agricultura, ramaderia i pesca	1,7	2,0	3,1
Indústries extractives no energètiques	3,1	5,1	6,7
Indústries químiques	1,1	1,4	1,6
Metal·lúrgia, maquinària i mat. elèctric	8,6	8,2	7,6
Material de transport	2,3	5,9	6,1
Indústria alimentària	3,9	4,0	4,0
Indústria tèxtil, cuir i confecció	8,2	4,4	2,9
Indústria del paper i arts gràfiques	1,0	1,4	1,0
Cautxú, fusta i altres indústries	4,5	6,9	3,5
Energia, gas, aigua i reciclatge	5,3	0,7	1,2
Construcció	6,7	10,2	10,2
Comerç i reparacions	15,0	18,6	19,1
Hoteleria i restauració	3,2	2,5	2,0
Transports i comunicacions	5,4	7,4	6,0
Serveis financers, asseguradores i lloguers	11,0	5,2	4,6
Altres serveis a les empreses	5,8	7,6	5,5
Altres serveis a les persones	13,2	8,5	14,8
Total	100	100	100

Fonts: de les dades de 1986: Oliveras i Giménez 1992; de les dades de 1996: elaboració pròpia a partir de Caixa de Catalunya (Anuari Econòmic Comarcal 1997); de les dades de 2005 i 2009: Cambra de Comerç de Manresa (Informe Econòmic Cambra de Manresa 2008 i 2011).

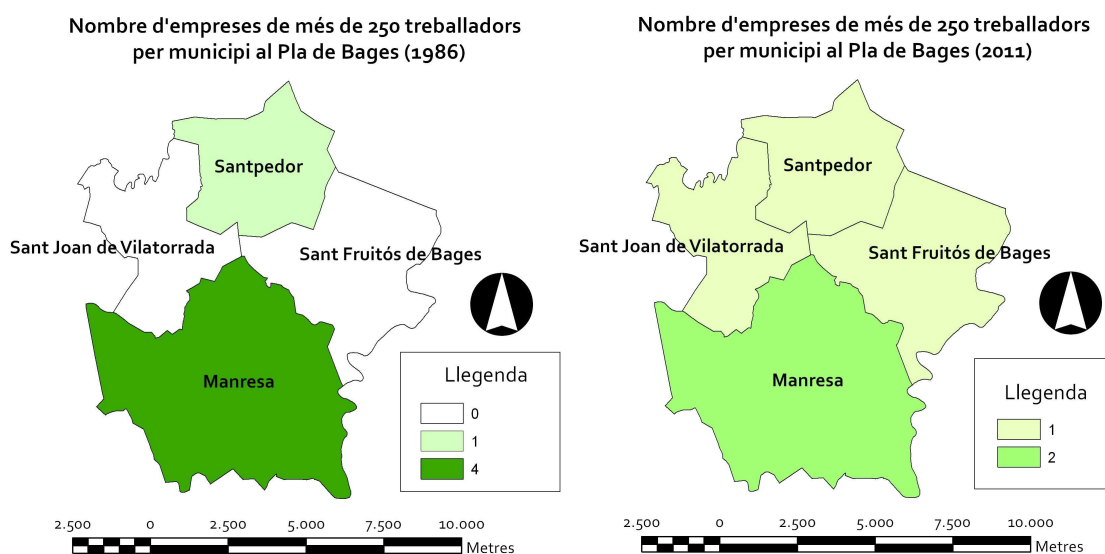
Una visió sistèmica introdueix en aquesta anàlisi l'economia global. Quan la indústria catalana ha de competir amb altres països, els seus sectors tradicionals (en especial el tèxtil) experimenten una pèrdua de competitivitat. Amb el Pla d'Estabilització de 1959, els sous dels treballadors augmenten i el manteniment de la plusvàlua es busca a través de la reducció de les plantilles i l'augment de la productivitat (cada vegada menys treballadors, i que treballin més) i de la introducció de maquinària més eficient basada en el canvi tècnic de mitjan segle XX. En definitiva, es produeix una reestructuració en la qual puja la competitivitat i les indústries bagenques es troben amb el repte d'haver-se de renovar per a continuar funcionant. Quin és el resultat? Amb la perspectiva temporal de les dades quantitatives s'intueix que la força dels industrials bagenques es veu disminuïda, al igual que passava des del punt de vista dels treballadors. Tot i que amb aquesta anàlisi quantitativa no es poden fer gaires més deduccions.

Taula 4.6. Classificació dels establiments industrials segons el nombre de treballadors.

Treballadors	Bages		Pla de Bages		Manresa	
	1986	2011	1986	2011	1986	2011
1 a 50	3.019	624	1.574	341	1.211	206
51 a 100	51	50	26	27	17	13
101 a 250	32	33	11	15	9	7
251 a 500	11	7	3	5	2	2
Més de 500	3	2	2	1	2	0
Total	3.116	716	1.616	389	1.241	228

Fonts: per a 1986: Oliveras i Giménez 1992 i Leonart 1988; per a 2011: Registre d'Establiments Industrials de Catalunya.

Quant a la caracterització dels establiments industrials de la comarca, cal conèixer que les dades de la Taula 4.6 provenen de dues fonts diferents. Per a l'any 1986 s'utilitzen les dades que el Departament d'Indústria de la Generalitat publicava en aquella època a través del CIDEM. Els autònoms del sector secundari es comptabilitzaven com a empreses industrials d'un treballador. En canvi, per a l'any 2011 es fa servir la base de dades del Registre d'Establiments Industrials de Catalunya, que pertany al Departament d'Empresa i Ocupació. Aquesta base de dades té la peculiaritat que només enregistra les empreses més grans de cinc treballadors, i no ho fa de manera exhaustiva perquè per llei ja no estan obligades a inscriure's-hi. Tot i les limitacions de les fonts, sí que poden observar-se les tendències generals. El que crida més l'atenció és que les fàbriques grans que hi havia al Pla de Bages l'any 1986 es concentraven al municipi de Manresa, mentre que a l'any 2011, aquestes empreses es troben repartides per tots els municipis del pla. Això ho mostren els Mapes 4.3 i 4.4.

En la Taula 4.6 també s'observa que el canvi en l'estructura productiva ve acompanyada d'un canvi d'estructura empresarial. La tendència és que cada vegada els establiments siguin de mida més mitjana. Els microestabliments i els grans complexos fabrils deixen de ser competitius. La dinàmica general és l'aglomeració i la flexibilització, el que en districtes industrials més potents es denomina *clústers*.³ Aquesta reestructuració és d'una importància cabdal, perquè fins als anys setanta la indústria manresana es fonamentava en aquests dos puntals: les grans fàbriques i tots els seus tallers auxiliars. La situació actual és una conseqüència de l'intent d'adaptació als canvis que imposa l'economia global. En l'anàlisi qualitativa es tracta de saber si el lloc en la cadena del valor afegit canvia o continua sent baix, com en la indústria tradicional, la qual es basava en la fabricació de productes intermedis, no finals.

Taula 4.7. Control econòmic de les empreses de més de 100 treballadors al Pla de Bages.

1986				
	Control forà		Control local	
Sector	Empreses	Treballadors	Empreses	Treballadors
Tèxtil	2	860	4	500
Metall	6	1.455	2	205
Químic	1	1.625	-	-
Alimentació	-	-	1	145
Total	9	3.940	7	850
2011				
	Control forà		Control local	
Sector	Empreses	Treballadors	Empreses	Treballadors
Tèxtil	1	240	4	644
Metall	7	1.859	5	1.034
Químic	-	-	2	208
Alimentació	-	-	2	418
Total	8	2.099	13	2.304

Fonts: per a 1986: Oliveras i Giménez 1992 i Leonart 1988; per a 2011: Registre d'Establiments Industrials de Catalunya.

Relacionada amb la taula anterior, la Taula 4.7 pren les indústries mitjanes i grans del Pla de Bages i les classifica segons la branca d'activitat i segons quin tipus de control tenen: forà o local. Per control forà s'entén que el propietari o propietaris de l'empresa no siguin de Manresa ni de la seva àrea d'influència directa. S'argumenta que les empreses amb propietaris locals són menys vulnerables davant les deslocalitzacions. A més, si una empresa té la seva seu social al territori, la producció de la riquesa se sol reproduir al mateix territori i no marxa d'aquest.

Posant l'atenció en l'any 1986, es veu que l'estructura antiga de grans fàbriques exògenes (Pirelli, Bertrand Serra) i de petites empreses locals, encara

funcionava, tot i que ja estava en el seu període final. Aquesta organització feia que les decisions que es prenen fora de Manresa condicionaven en gran mesura la indústria de la ciutat i la seva rodalia. Fixant-nos en l'any 2011, s'evidencia el canvi d'hegemonia cap al ram del metall. Tot i la poca fiabilitat de la font que s'ha utilitzat, com ja s'ha explicat, crida l'atenció que siguin les empreses locals les que es mantenen en major mesura. Tot i que no és d'estranyar si es dóna per bona la hipòtesi anunciada en el paràgraf anterior.

De les empreses foranes marxen les més grans i es mantenen les mitjanes i s'evidencia el fet que el Bages és vist des de fora com un districte industrial especialitzat en el metall. De les locals, les que a finals dels vuitanta eren petites, ara esdevenen mitjanes i estableixen un cert equilibri entre control forà i control local. És molt important tenir en compte que en aquests moments les indústries que són la referència de la ciutat ja no es troben dins d'ella, per la qual cosa l'estructura espacial de Manresa s'ha transformat. No cal mitificar les empreses locals, que es regeixen pels mateixos paràmetres econòmics que les foranes, però sí que és una dada important, a tenir en compte.

¹ El pla de Bages no és una entitat administrativa, per la qual cosa els seus límits són interpretables. L'Ajuntament de Manresa, quan elabora les seves estadístiques, estableix que els municipis que formen part del pla de Bages són Manresa, Sant Fruitós de Bages, Santpedor, Sant Joan de Vilatorrada, Sant Salvador de Guardiola i Navarres. Hom fins i tot podria incloure-hi, per dinàmiques territorials, el Pont de Vilomara i Rocafort. Tanmateix, en aquest treball s'ha optat per una opció més restrictiva, que considera el pla de Bages format pels quatre primers municipis esmentats (Manresa, Sant Fruitós, Santpedor i Sant Joan) per poder comparar les dades recollides de fonts estadístiques estatals amb estudis d'altra naturalesa (Lleonart 1980, 1988).

² MASSEY 1984.

³ LLUSSÀ 2002a. SCOTT i STORPER 2007.

5- ELS CANVIS EN L'ÚS DEL SÒL URBÀ

Una via d'abordar l'estudi de les transformacions que experimenta la ciutat durant el procés de desindustrialització consisteix en detectar els canvis que es produeixen en els sòls que havien estat d'ús industrial. Es tracta de caracteritzar la nova estructura espacial, a escala urbana, que es genera en el moment en què les fàbriques surten de la ciutat.

D'aquesta manera, s'han seleccionat una sèrie de fàbriques qualitativament importants per a la Manresa del segle XX i se n'ha extret unes dades bàsiques que poden consultar-se als annexos. La interpretació que es fa d'aquestes dades es recolza de manera específica en el criteri d'anàlisi que introduí Milton Santos sobre els «elements de l'espai»¹. Les múltiples relacions que es donen entre els elements de l'espai s'han estructurat a partir de dos enfocaments, de manera similar a com es fa en el capítol anterior: el de les empreses (capital) i el de les persones (treball).

5.1 Relacions mediatitzades per les empreses

Les empreses actuen en l'espai en consonància amb l'objectiu per al qual són creades: la maximització de beneficis econòmics. En aquest apartat s'explica com es tradueix aquesta premissa de manera teòrica general i de manera empírica a la ciutat de Manresa.

5.1.1 Empreses i persones

Un dels factors clàssics de localització industrial es basa en els sous dels treballadors. A igualtat de la resta de condicions, una empresa s'instal·la allà on ha de pagar menys sou. La instal·lació d'algunes fàbriques a finals del segle XIX a Manresa, propietat d'empresaris del pla de Barcelona, respon bàsicament a aquesta lògica. Els obrers de l'interior català oferien el mateix servei que els barcelonins, a un preu més baix.

Tanmateix, amb el Pla d'Estabilització de 1959 arriben els primers convenis col·lectius i els sous passen a ser regulats a escala estatal. A partir dels anys seixanta, doncs, els avantatges comparatius que en aquest sentit oferien Manresa a la indústria deixen d'existir. I aquesta qüestió és d'una gran importància en aquell moment perquè el criteri dels baixos sous era la gran carta que tenia la ciutat per atreure activitat econòmica. És en aquesta època que comença l'anomenada crisi del tèxtil, que noten sobretot les petites empreses industrials de capital local. En aquest context es produeix la primera onada de tancaments de fàbriques. En són exemples les fàbriques Balcells i del Salt, construïdes al segle XIX, cadascuna a un extrem del nucli antic de la ciutat. Tanquen portes amb dos anys de diferència: 1963 i 1965, respectivament.

A més, l'economia espanyola s'obre a l'exterior i des de llavors la qüestió dels sous mai torna a jugar a favor de les empreses manresanes, en tot cas en

contra. L'estratègia principal que se segueix a les empreses que són prou grans per entomar aquesta primera dificultat consisteix en prescindir d'una part del personal i en augmentar la productivitat del restant. L'argument de la direcció de la Fàbrica Nova, el complex industrial de referència de la ciutat en aquells moments, és que calia introduir un criteri objectiu per mesurar els temps de la feina. A tal efecte, es contracta una companyia suïssa que s'encarrega de regular cronomètricament l'organització de les tasques, fixant uns objectius que cada treballador havia de complir. Quan el descontent dels treballadors es fa notar a base de vagues, els empresaris introdueixen els avenços tecnològics en maquinària com a estratègia complementària.

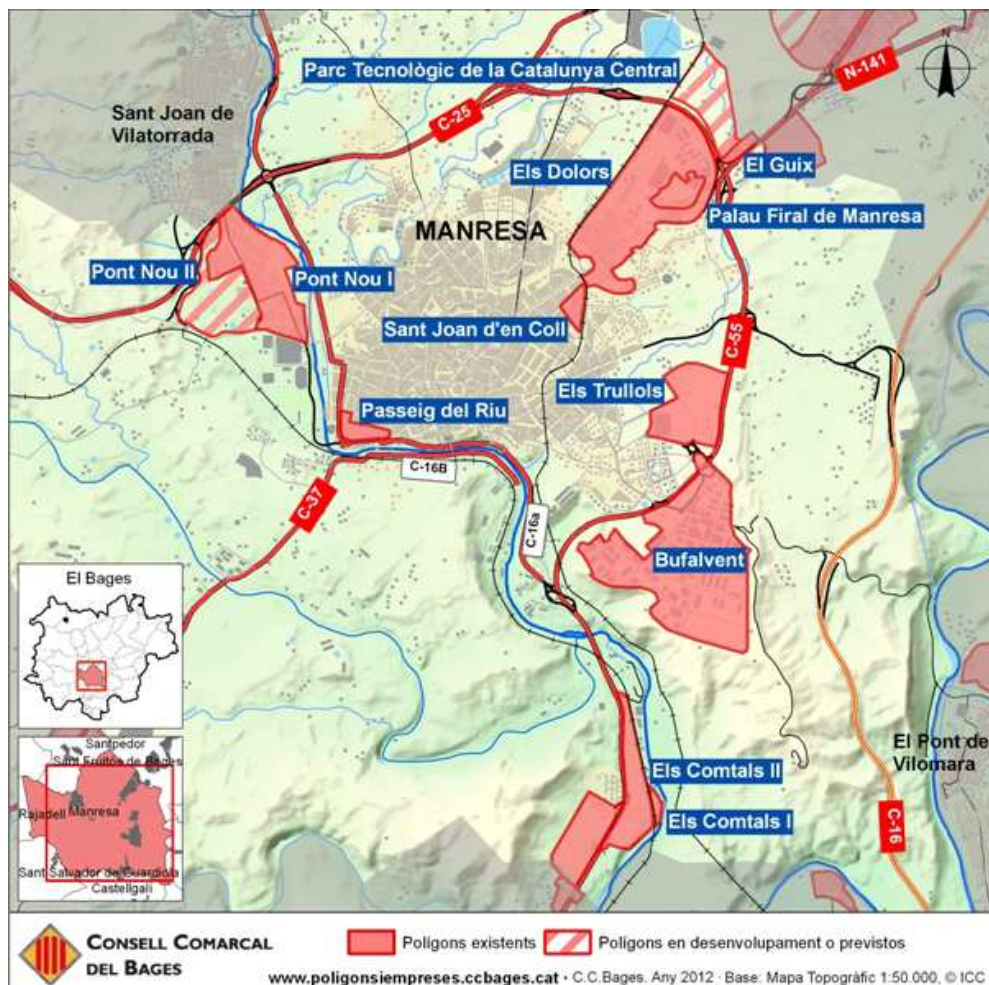
Per evitar la conflictivitat laboral, les empreses s'encarreguen d'assegurar la reproducció social dels treballadors a un preu més baix del fixat pel mercat. De fet, això ja es feia des de molt abans i és una de les raons d'existir de les colònies industrials que ressegueixen els cursos dels rius Cardener, Llobregat i Ter. L'actitud paternalista vers els treballadors es tradueix en termes espacials en la creació de recintes gairebé autosuficients, com petites ciutats dins la ciutat. Es concreta per a la Fàbrica Nova, que també esdevé una referència a la ciutat en aquest sentit, en l'oferta de serveis com una guarderia (que va ser pionera al país), l'habitatge, l'economat, i fins i tot la capella o el teatre.

Quan es produeix la reestructuració dels anys seixanta i setanta aquesta actitud es manté, però la presa de consciència obrera i l'organització sindical prenen força. Ja no és possible la incomunicació entre treballadors de diferents ciutats. Hi ha un període en què les empreses entren en el joc de forces i negocien amb els obrers les condicions del treball. Tanmateix, a partir de la crisi de 1973 se'ls presenta una oportunitat per deixar de cedir davant els treballadors: poden traspasar el conflicte de l'escala local a la global, dels treballadors a l'espai. L'economia global s'està estructurant en base a les millores en les tècniques de comunicació a distància i aleshores comença a ser rendible gestionar des d'aquí una producció que es trobi a desenes de milers de kilòmetres. És una oportunitat que no deixen escapar els empresaris que tenen prou recursos per a realitzar una inversió d'aquestes característiques. Tanmateix, als anys setanta no és el cas dels industrials manresans, amb una estructura empresarial caracteritzada encara en la seva majoria per petits capitals locals, sovint familiars. De nou, són aquestes fàbriques les que noten més aquesta segona sotragada.

A la dècada dels setanta es produeix la gran desindustrialització de la ciutat: d'aquestes fàbriques tradicionals, construïdes al nucli urbà, només aconsegueixen mantenir-se les més potents com Fàbrica Nova, Pielsa o Misa (tot i que aquestes dues, de tradicionals ja no en tenien res, tot al contrari). La resta, com els Panyos, fàbrica Torrents, la Florinda, Alcoholera Manresana i moltes altres, tanquen una darrere l'altra. Aquest és el context en que es redacta el Pacte del Bages, citat al capítol número 3.

5.1.2 Empreses i medi ecològic

A partir d'aquest moment, i cada vegada amb més claredat, les fàbriques que es queden a la ciutat segueixen una pauta de localització ben definida: marxar als polígons industrials de la perifèria. Bufalvent es planeja a la darrera època franquista i esdevé una realitat a principis dels vuitanta. La lògica sempre ha estat ubicar-se on el preu del sòl fos més assequible. Aquest factor històricament també havia jugat a favor de Manresa. Però des dels setanta, les infraestructures de l'energia, el transport i la comunicació permeten marxar a la perifèria de les ciutats i el patró és ben definit: les ciutats industrials deixen de tenir fàbriques als carrers barrejades amb les cases. El planejament urbanístic de l'època, a més, afavoreix aquesta dinàmica perquè es percep com un progrés en la qualitat de vida del ciutadà. En el cas que ens ocupa, el procés s'allarga un parell de dècades. Hi ha casos de fàbriques que es mantenen al centre de la ciutat fins a finals dels vuitanta. És el cas de la Bertrand i Serra i de Pielsa, que produeixen dins el nucli urbà fins a l'any 1989.

Mapa 5.1. Els polígons industrials del municipi de Manresa. *Font: Consell Comarcal del Bages.*

L'altra opció, com es comenta unes línies amunt, és la global. Amb el terme de «deslocalització» es coneix el fenomen pel qual les plantes de producció de les

indústries del centre mundial van cap a la perifèria. Es tracta del mateix fenomen que es dona a escala local, però extensiu a tot el món. Llavors, les implicacions són diferents. Per als obrers manresans, suposa poca diferència tenir el lloc de treball al centre de la ciutat o als afores. En canvi, és obvi que si la fabricació passa a fer-se a Àsia o Àfrica, el treballador no té cap mitjà per adaptar-se a la nova situació. Utilitzar l'espai en comptes del treball per mantenir l'acumulació és la gran innovació del sistema capitalista dels anys setanta.

En aquest punt radica la importància del lloc on hi ha el poder decisor sobre un capital industrial determinat. Quan la gestió de l'empresa és a la ciutat, no només per norma general hi ha una proporció més gran de plusvàlua que es reinverteix en el territori que quan es mantenen relacions de dependència entre direcció i producció. A més, en el moment de fer reestructuracions també es respecten més les especificitats locals enfront altres llocs. Si el capital és forà, quan s'esdevé una crisi el més normal és que la planta productora es deslocalitzi. El cas més recent és el de Pneumàtics Pirelli. Tanmateix, també hi ha casos d'empreses històriques de control forà que es mantenen, com la metal·lúrgica Hayes Lemmerz. En canvi, quan el capital és local, la marxa de l'empresa és més infreqüent. Sovint el centre productor originari és l'últim que es manté i moltes vegades l'única lògica que ho explica és que es tracta del lloc on viu el propietari, com en el cas de la joieria Tous. Els casos de Pielsa i Misa també són il·lustratius (la història de la desaparició de la primera s'ha resumit als annexos). Van néixer com a dos empreses de propietat local que en prosperar van ser absorbides per capitals forans. En arribar èpoques complicades econòmicament, l'estratègia empresarial les va considerar de prioritat secundària i van acabar desapareixent. Si s'hagués mantingut el control local sobre aquestes empreses podria haver-hi hagut el mateix desenllaç, però haurien entrat altres elements en joc, com les institucions, que s'encarreguen de preservar l'interès local.

5.1.3 Empreses i institucions

L'Estat sempre ha donat facilitats a les empreses que es volen instal·lar en el seu territori. Aquesta qüestió, òbviament, no es modifica quan la racionalitat econòmica s'instaura en l'administració (és a dir, quan les institucions es converteixen en empreses), ja que l'activitat econòmica és una font directa i indirecta per a aquesta. Tanmateix, hi ha un canvi en la tendència a finals dels anys vuitanta en el qual és necessari posar èmfasi. Ja no es tracta de posar l'Estat al servei de les empreses, sinó de convertir aquest en una empresa més.

Resulta un problema greu des del moment en que el rèdit que esperen treure's mútuament empreses i institucions no es basa en la producció sinó en l'especulació. En les operacions de compra-venda de solars el risc s'estatalitza i el benefici econòmic, si n'hi acaba havent, és privat. Això significa que els

recursos disponibles per portar endavant una política de ciutat són escassos. A més, de benefici social ni se'n parla quan l'operació que s'espera aconseguir atrau l'interès inversor. Encara que hi hagi per enmig edificis catalogats en plans de protecció del patrimoni local, les immobiliàries i les constructores fan i desfan sense límits. Aquest és el cas de la Fàbrica Nova.

Quan el capital especulatiu no troba que pugui treure's rendiment econòmic d'una fàbrica en desús, poden passar dues coses. La primera és que el solar quedi abandonat. L'exemple més il·lustratiu és la parcel·la de la Fàbrica dels Panyos, que resulta ser el complex fabril més antic de l'Estat que es conserva² i que literalment cau a trossos per la nul·la tasca de conservació que s'hi realitza. La segona és que l'administració compri els terrenys. És usual que l'adquisició es faci a escala catalana, a través d'instruments com l'Institut català del sòl (INCASOL). Tanmateix, fins que no es desenvolupa un projecte viable per a aquell solar, poden passar molts anys en que aparentment els edificis també estan abandonats.

Els projectes de nous usos en cap cas són productius. Si les instal·lacions van a parar a mans privades, com s'ha comentat, el rèdit que es treu de l'operació és especulatiu: construcció i promoció d'habitatge, oficines i/o aparcament (cas de Misa i Pielsa) o simplement no hi ha rèdit (com en el cas d'Alcoholera Manresana, que és des de poc després del seu tancament el magatzem de maquinària de la constructora Cots i Claret). Si les instal·lacions van a parar a mans de l'Estat, s'utilitzen com a seu de serveis locals: la Torrents és ara Regió7 (el diari regional), la Balcells és el Conservatori Municipal de Música, a la Florinda hi ha instal·lada la Policia Local, i a la Fàbrica del Salt la comunitat islàmica del Bages hi ha construït una mesquita. A escala urbana és patent que es perd capacitat de generació de riquesa econòmica (i social també, perquè sense acumulació de diners, independentment de la distribució que se'n faci, no és possible). La pèrdua històrica de valor afegit, doncs, no es corregeix i això es plasma en l'espai en la menor capacitat d'atracció d'activitat que experimenta Manresa en els darrers anys. Les institucions no aturen les forces centrífugues que s'estan descrivint i això és greu ja que són l'únic element amb capacitat d'agència per fer-ho.

5.2 Relacions mediatitzades per les persones

Les persones es relacionen amb la resta d'elements espacials a través de les dimensions psicològica i tècnica. En paraules de Milton Santos, la tecnoesfera i de la psicoesfera.³ A continuació es desgranen aquestes relacions tenint en compte aquesta perspectiva.

5.2.1 Persones i empreses

Va haver-hi una època en que a Manresa els treballadors lluitaven pels seus drets laborals. És famosa la vaga de la Fàbrica Nova de 1946, que sovint es cataloga com la primera gran vaga del règim franquista. Els treballadors de la Pirelli també van ser tradicionalment molt combatius amb les decisions de la direcció. El que es coïa en aquestes grans empreses es transmetia a la resta de fàbriques i la majoria d'obres participaven de les reivindicacions.

Foto 5.1. Exterior de la Fàbrica Nova als anys 70. *Font: Memòria del segle XX.*

Però amb el pas del temps, la contestació s'ha convertit en consentiment. Totes les estratègies empresarials que es descriuen en l'apartat anterior han anat en contra dels interessos dels treballadors i aquests no s'han organitzat de manera suficient per frenar els abusos. Al contrari, aquests s'han assumit. Els sindicats, l'eina que tenien els obrers per negociar amb la patronal, s'han instrumentalitzat, a través de les institucions, per acabar servant a les empreses. A més no hi ha hagut a Manresa, quan els industrials han mostrat la seva incapacitat per gestionar les situacions complicades, la consciència obrera d'esdevenir empresa. Fins i tot quan hi ha hagut la possibilitat, com amb la compra d'accions de Bertrand i Serra per part dels treballadors, aquests majoritàriament han assumit el seu rol d'assalariats i no han aportat una solució viable a la crisi.

5.2.2 Persones i institucions

A Manresa les institucions locals son molt criticades per part de la població, però en definitiva se'ls acaba exigint ben poc. Com en el cas de les empreses,

s'assumeix implícitament que la ciutat mai tindrà un lideratge nítid i ferm i per això es consent la mediocritat. Tampoc hi ha consciència d'esdevenir *ciudadà* (institució). Les mobilitzacions ciutadanes per pressionar les decisions de l'Ajuntament, en qualsevol àmbit, són escasses. I en el cas que ens ocupa, potser encara menys. No hi ha a Manresa una estratègia política definida envers la indústria, ni propostes alternatives prou estructurades.

No només això, sinó que si s'accepta el canvi de model productiu cap a la terciarització, les propostes tampoc existeixen. Rarament els projectes per a nous usos en els edificis adquirits per l'Estat provenen de baix. Fins i tot pot dir-se que la majoria de la població no coneix aquests nous usos. A Manresa no hi ha debat en les qüestions que afecten la societat en general. I això és encara més greu quan les institucions no fan la feina per a la qual se suposa que existeixen, que és representar els interessos de les persones, sinó que acaben prevalent els interessos de les empreses. Per sort, no es tracta d'un desert total i les petites iniciatives existeixen.

5.2.3 Persones i medi ecològic

Resulta que les fàbriques ja no són l'espai dels treballadors, perquè la producció en elles ja no existeix. Llavors, aquestes cal deixar de considerar-les empreses i començar a veure-les com a medi ecològic. Amb el medi ecològic, les persones hi estableixen múltiples relacions i una d'elles és l'afectiva. Les persones s'estimen el lloc on desenvolupen la seva vida i els canvis cap a pitjor que es desenvolupen en aquest lloc els afecten emocionalment. S'ha d'entendre la lluita de la Comissió en Defensa del Patrimoni en aquests termes. Aquest col·lectiu sorgit al voltant del Centre d'Estudis del Bages és l'únic a la ciutat que lluita per la protecció, conservació i dignificació del patrimoni industrial que atresora Manresa.

L'argument és que el llegat que es rep de la ciutat passada és un valor a conservar i a combinar amb els valors i les accions presents. Aquesta pot ser la via a través de la qual la població de Manresa prengui la consciència col·lectiva que aquí s'argumenta que li manca. El projecte de la Comissió està en actiu i en procés d'expansió.

¹ SANTOS 1985.

² XATIC 2008.

³ SANTOS 1996.

6- ELS DISCURSOS DELS AGENTS LOCALS

Una segona manera d'abordar els processos de canvi que hi ha hagut a la ciutat de Manresa en els darrers anys des de la perspectiva qualitativa és a partir de l'anàlisi dels discursos dels agents locals entrevistats. Aquesta anàlisi s'estructura en tres parts: en primer lloc, la diagnosi de la situació actual; en segon lloc, les estratègies de solució dels problemes detectats; i en tercer lloc, els avenços que s'han assolit en l'actualitat.

6.1 Diagnosi territorial

En aquest apartat se sintetitzen les idees principals de diferents col·lectius de la ciutat al voltant de quina és la situació actual respecte l'objecte d'estudi del treball.

6.1.1 La situació actual

La pèrdua de pes relatiu de la indústria manresana en el total del volum de l'economia de la ciutat és un fet constatat, tant des de la perspectiva dels empresaris com la dels treballadors. Aquesta disminució relativa és el que Bost anomena desindustrialització¹. Tanmateix, també es percep que aquest procés ha afectat més al treball que al capital. En aquest sentit, es planteja un debat sobre el concepte de desindustrialització i la seva idoneïtat per descriure la situació actual de l'economia manresana.

Qui analitza des del punt de vista empresarial argumenta que la ciutat de Manresa encara és més industrial que la mitjana catalana i que no s'ha perdut més indústria que a la resta de països occidentals. La Cambra de Comerç afegeix que el volum de negoci en la indústria s'han mantingut estable en els darrers anys i que les estadístiques no reflecteixen els canvis que ha experimentat el sector secundari en els darrers temps (la nova indústria externalitza molts serveis que abans es comptabilitzaven com a treball industrial). En canvi, qui posa l'èmfasi en l'evolució laboral conclou una clara substitució de la indústria pels serveis com a sector base de l'economia de la ciutat. Des de la Comissió en Defensa del Patrimoni s'apunten casos com alguns ex-treballadors de la Pirelli que gràcies a les indemnitzacions han pogut muntar un servei, com botigues o bars. Finalment, hi ha un tercer grup format majoritàriament pels representants de les institucions que reconeix la pèrdua de pes de la indústria però es fixa més en el que encara queda, amb el desig de recuperar part del que s'ha perdut. Del que es parla menys és del canvi en l'estructura espacial. Es té clar que l'hegemonia del tèxtil ha deixat pas a un domini del sector metall més diversificat, però la dispersió d'aquestes indústries pel territori és un fet al qual se li dóna una importància secundària, en general, tot i que té moltes implicacions.

La interpretació que es fa d'aquest debat és que, per una banda, hi ha a la ciutat un teixit empresarial que per norma general no s'avança a les dinàmiques del mercat sinó que tendeix a fer sempre el mateix per anar subsistint i, per altra banda, una població treballadora que ha perdut la identitat obrera. Aquest darrer fenomen és comú a totes les velles regions industrials de les societats occidentals i té com a conseqüència l'escassa lluita per recuperar el treball que Manresa ha perdut en les darreres dècades. Aquest fet, a la vegada, implica un drenatge molt clar de treballadors cap a l'exterior (sovint amb destí a Barcelona). L'emigració de persones qualificades és una qüestió que detecten la majoria d'agents locals i, de fet, és un problema comú amb moltes altres ciutats mitjanes catalanes.

En aquest context, el geògraf Josep Oliveras explica que allò fonamental és la pèrdua del poder de decisió. Les ciutats mitjanes catalanes són, en molts aspectes, cada vegada menys autosuficients. Les decisions que les afecten directament moltes vegades no es prenen en el mateix territori sinó en àmbits allunyats, sovint molt allunyats, del context local. Un dels exemples paradigmàtics del que s'està explicant és el sector financer. A Manresa hi havia hagut un Banc Mercantil i una Caixa d'Estalvis, els quals havien estat un dels agents locals amb més força, sobretot la Caixa. Des que han deixat d'existir, no hi ha a Manresa la possibilitat de decidir el finançament d'un projecte a la ciutat des de la pròpia ciutat. Dependre del parer d'un director que no desenvolupa la seva tasca a Manresa sovint implica una disminució en el pressupost dedicat a les apostes que sorgeixen a dins.

6.1.2 Les causes d'aquesta situació

El context general de les causes que han portat a Manresa a aquesta situació és obvi que cal buscar-lo a una escala més petita que la local. La nova divisió internacional del treball introduïda pels alts estaments mundials als anys setanta comporta una reestructuració productiva que, entre altres efectes, significa la reducció de la importància de la indústria en els països occidentals, tal com s'ha explicat. La globalització i les tècniques de telecomunicació accentuen aquest fenomen ja que permeten mantenir el control dels processos productius des dels països del centre i enviar les fàbriques als països de la perifèria, sense importar massa les distàncies. És un fet que no està obert a interpretacions: el consens, fins aquí, és absolut.

No obstant, és interessant també observar cap a l'interior per detectar què és el que ha permès que la dinàmica global incidís així en l'àmbit local. En aquest sentit, l'autocrítica no és molt freqüent. Des de l'àrea de promoció econòmica de l'Ajuntament s'apunten algunes de les poques consideracions que s'han pogut recollir. En síntesi, la idea és que a Manresa li falta un lideratge clar. Ja sigui des de l'àmbit polític o econòmic, no hi ha ningú que tingui un projecte de ciutat que engresqui la resta d'agents locals fent front comú. De fet, això no és

nou dels darrers anys, sinó que és un dèficit que la ciutat arrossega des de molt de temps i que es reflecteix en l'estructura industrial que s'ha caracteritzat en aquest capítol i en els anteriors. La poca tecnologia pròpia i la poca innovació són recurrents en la història productiva de la ciutat. Una hipòtesi explicativa que introdueixen també des de l'àrea de promoció econòmica de l'Ajuntament és que Manresa ha estat tradicionalment un nucli fabril però no un nucli empresarial. Aquesta consciència d'assalariat és el que fa que, en darrer terme, no surtin gaires projectes emprenedors en l'actualitat. De totes maneres, sembla clar que tot i canviar l'estructura productiva, la dependència exterior segueix present des de finals del segle XIX i ara mateix no hi ha símptomes que això hagi de canviar.

Des de la Cambra de Comerç no estan d'acord amb aquest diagnòstic. En consonància amb el discurs vigent sobre creixement econòmic, des d'aquesta entitat s'aposta precisament per la innovació com un dels actius bàsics de qualsevol economia. Aleshores, el seu discurs entra en conflicte amb el de l'àrea de promoció econòmica de l'Ajuntament. S'interpreta que això es deu al fet que els plantejaments inicials són diferents: el component local no és irrenunciable per a la Cambra; es veu amb bons ulls la possibilitat que la innovació vingui de fora i s'instal·li al territori. En canvi, quan l'Ajuntament parla d'innovació, de fet està parlant d'iniciativa local, és a dir, de la innovació que sorgeix a les empreses del propi territori. Es constata que aquest segon tipus es dona en comptades ocasions a Manresa. Un bon exemple és el Grup Vilardell Purí, establert al polígon de Santa Anna de Santpedor, que en els darrers anys ha dut a terme una reconversió productiva en el sector del metall a través de l'empresa Avinent i que l'ha dut a desenvolupar un producte amb molt valor afegit i a establir una xarxa local d'innovació conjuntament amb el Centre Tecnològic de Manresa (CTM) i la Xarxa Assistencial Althaia. Tot i el gran mèrit, es tracta d'un cas puntual i la tendència general és ben diferent.

6.2 Estratègies de futur

Aquí es detallen les estratègies que des de la pròpia ciutat es dissenyen per a solucionar els problemes detectats en la diagnosi. En concret, a partir de tres punts: els objectius que es persegueixen, la manera d'aconseguir-los i la seva plasmació a la pràctica.

6.2.1 Objectius locals

Tot i que rarament es verbalitza d'aquesta manera, la idea de fons de la gran majoria dels col·lectius de la ciutat és disminuir la dependència exterior de Manresa. Concretament, es tracta d'aconseguir que els habitants de la ciutat tinguin prou oportunitats per desenvolupar el seu projecte vital, sigui quin sigui (si prenem la perspectiva de les persones) i de pujar en l'ordre jeràrquic

mundial, apostant per la visibilització a escala internacional (si l'enfocament és empresarial).

Relacionat amb aquest primer objectiu n'hi ha un de segon que, en comptes de projectar Manresa cap a l'exterior, vol atraure aquest cap a Manresa. Es parla de tenir una ciutat agradable per captar més residents, més activitat econòmica i més talent. En poques paraules: esdevenir una ciutat contemporània, adaptada als temps actuals i que es caracteritzi per la riquesa (social, econòmica) de les seves relacions humanes, que actualment estan debilitades, amb un teixit associatiu voluntariós però insuficient en molts casos.

Aquest segon objectiu és el que té més adeptes. De fet, el discurs de la modernització està tan arrelat que sovint atraure activitat de l'exterior sembla l'única via possible per guanyar dinamisme. Fins i tot en aquest punt estarien d'acord les dues postures principals, que en aquest capítol atribuïm, *grosso modo*, a la Cambra de Comerç, per una banda, i a l'Ajuntament, per l'altra.

6.2.2 Formes d'implementació

La manera d'assolir el primer objectiu és generant mecanismes per recuperar el poder decisor de la ciutat. Tanmateix, només Oliveras en parla explícitament en aquests termes i, de forma més tímida, des de l'àrea de promoció econòmica de l'Ajuntament i la Unió de Botiguers i Comerciants. No hi ha la consciència generalitzada a la ciutat de que pot transcendir-se el context global a partir de l'organització local.

Quant al segon objectiu, fer la ciutat més atractiva passa per generar més valor afegit. Aquesta consideració general es concreta en diverses vies. Una primera via és explotar el potencial de Manresa en termes de qualitat de vida. Des de l'àrea d'urbanisme de l'Ajuntament, per exemple, s'explica que la ciutat ofereix un entorn comparativament avantatjós respecte moltes altres àrees urbanes de Catalunya pel que fa a la qualitat ambiental. La mida humana de la ciutat, ni molt gran ni excessivament petita, és un altre actiu que es té en compte. Com també ho és la seva localització central en el territori de Catalunya. Hi ha el debat sobre si Manresa pot esdevenir un nucli logístic de primer ordre en el panorama català. Des de CTM, empresa que es dedica al desenvolupament de projectes empresarials en l'àmbit de la tecnologia, estan convençuts que així ha de ser, mentre que a la regidoria d'urbanisme de l'Ajuntament no tenen tan clar que estar al centre de Catalunya sigui un fet tan decisiu. En aquest punt hi juguen un paper cabdal les infraestructures del transport. El desdoblament de l'Eix Transversal i la construcció de l'Eix Diagonal en els darrers anys han dotat d'una accessibilitat a Manresa que no tenia abans. No obstant, és cert que encara hi ha un clar dèficit en les vies ferroviàries i amb la connexió amb Barcelona i el seu port i aeroport. També és cert que les vies de transport poden ser d'entrada però també de sortida. En aquest punt cal recordar la situació de

drenatge de persones cap a Barcelona i valorar què aporta de positiu i de negatiu entrar en la lògica metropolitana. Depenent del posicionament que es tingui, la valoració serà diferent. Esdevenir una ciutat satèl·lit de la capital no és l'escenari ideal per a tothom.

Una segona via és l'aposta per l'economia del coneixement. És una línia estratègica que en el seu moment va rebre suport ministerial, amb l'homologació com a «ciutat de la ciència i la innovació». Els centres universitaris i la renovació industrial encapçalada per CTM i el projecte del Parc Tecnològic de la Catalunya Central, que ha de ser el nou polígon industrial que aglutini la «nova indústria» en un àmbit de referència més enllà del manresà i bagenc, són els dos eixos bàsics que estructuren aquesta estratègia. En aquest punt sembla que el consens està més estès. No obstant, de nou s'hauria de valorar la relació que s'estableix amb Barcelona, ja que en qüestions d'economia del coneixement no es pot obviar el seu lideratge. Tot plegat enllaça amb el tema de la capitalitat de Manresa.

Foto 6.1. Projecte del Parc Tecnològic de la Catalunya Central. *Font: ptbages.com*

6.2.3 Línies d'acció

Manresa com a capital d'un territori més enllà de la seva comarca és un tòpic que s'ha discutit molts cops. El discurs actual que rep més acceptació és que no es pot subordinar el desenvolupament de la ciutat a la consecució de l'estatus de capital. El que cal és treballar per ser-ho funcionalment, no entrar en conflictes amb altres territoris per a ser-ho formalment. En aquest sentit, es necessita tenir referències més enllà de l'escala catalana. Les principals que es

detecten són l'esmentat Parc Central (Foto 6.1), la Fundació Alícia (A Sant Fruitós de Bages) i les mines de potassa (A Súria, fonamentalment).

Precisament per la falta de lideratge que algunes entitats diagnostiquen, és molt complicat aconseguir una gestió conjunta i coherent de tots aquests actius. No existeix cap òrgan de govern amb operativitat per coordinar les polítiques que afecten el territori més enllà dels límits municipals actuals. Si l'estratègia més potent en aquests moments tracta de projectar Manresa cap a l'exterior, haurien de dissenyar-se estratègies conjuntes del Pla de Bages en moltes qüestions, com per exemple la que es planteja més amunt sobre el paper en la regió metropolitana. Però els diferents interessos dels municipis implicats xoquen contínuament i a Manresa, com a nucli d'aquest sistema urbà, no hi ha ningú que ho resolgui. Un pas endavant és la proposta de cooperació entre la Fundació Universitària del Bages i la Universitat de Vic per crear una Universitat de la Catalunya Central. Fins fa molt poc temps qualsevol cooperació d'aquest estil no podia plantejar-se. En aquests moments, que la necessitat obliga, sembla que s'estan deixant de banda competicions infructuoses per sumar esforços en un benefici comú.

En aquest context, s'interpreta que l'acció s'ha de basar en aconseguir un marc estable de col·laboracions entre agents locals o *milieu*². Des de l'àrea de promoció econòmica de l'Ajuntament anomenen aquest fet com el dèficit més important que arrossega la ciutat. Hi ha una feble estructura social a Manresa que empenyi en la consecució d'objectius comuns, que siguin favorables a la riquesa (no només econòmica) de les empreses i de les persones. Tal i com s'ha diagnosticat, no sembla que a curt termini aquesta situació hagi de canviar. Ans al contrari: cada vegada tenen menys força les societats que proposen alguna cosa. Fins i tot estan desapareixent, com és el cas de Caixa Manresa.

6.3 Resultats actuals

Hi ha hagut intents de crear sectors potents a la ciutat, que en part servissin per reemplaçar la indústria tradicional. Un dels que funciona bé és el sanitari, en el qual es detecten bones dinàmiques d'innovació, de generació d'activitat en empreses productives de tecnologia pròpia o de retenció o atracció de persones qualificades. Però se'n necessiten més perquè la ciutat no pot especialitzar-se tant. Un altre bon intent ha estat l'encapçalat per CTM i el seu projecte emblemàtic, el Parc Central. No obstant, el partenariat públic-privat que s'ha concebut per desenvolupar el projecte no ha aconseguit superar les dificultats de la crisi econòmica. Actualment, al polígon només hi ha feta la urbanització i dos edificis públics. El sector privat (que seria el gran beneficiat de l'operació) no s'ha arriscat a invertir en la conjuntura actual, potser especulant sobre el rendiment que se n'hi pot treure al futur. El resultat ha estat la congelació de l'única proposta amb visió unitària que ha sorgit a la ciutat en molt de temps. Malauradament, no és la primera vegada que s'atura un projecte d'aquestes

característiques a Manresa. A la parcel·la que ocupava la Fàbrica Nova fins el 1989 s'hi va planejar a principis de segle XXI la construcció d'un nou barri amb una sèrie d'equipaments per a la ciutat que encara no ha vist la llum ni sembla que ho faci a mitjà termini.

Foto 6.2. Estat actual de la parcel·la que ocupava la Fàbrica Nova. *Font: pròpia.*

Davant la constatació que l'actual distribució de forces és incapaç de dur endavant el desenvolupament d'una economia local que resolgui els problemes que la ciutat té plantejats, cal posar atenció a les iniciatives que sorgeixen des de la base. S'ha de fer esment de l'èxit que ha obtingut l'Associació Cultural El Galliner a l'hora de recuperar l'històric teatre Kursaal i la lluita de la Comissió en Defensa del Patrimoni per a dignificar la Fàbrica Nova. El Galliner va ser creat a mitjans anys noranta del segle XX per la inquietud de 8 ciutadans de Manresa que van decidir actuar per recuperar un espai emblemàtic de la ciutat: l'antic teatre Kursaal. Guiats per la reivindicació i el possibilisme, van demostrar a l'Ajuntament que la demanda teatral existia a Manresa. La pressió ciutadana va aconseguir mobilitzar el capital necessari per realitzar la rehabilitació. Actualment la gestió va a càrrec d'una empresa municipal i el projecte està consolidat, amb un èxit més gran del que s'esperava. Aquestes iniciatives no tenen la visió unitària a la qual es feia esment, però poden ser l'exemple que necessita la població manresana per comprendre que quan la gent s'ho proposa, poden sortir les coses.

¹ BOST 2011

² LLUSSÀ 2002b.

7.- CONCLUSIONS

Un cop presentats els resultats, s'extreuen conclusions sobre les hipòtesis, la metodologia, els conceptes utilitzats, l'aplicabilitat del treball, les línies a desenvolupar en el futur i, també, altres qüestions puntuals que no s'encabeixen en la resta de categories però cal tenir presents igualment.

7.1 Respecte les hipòtesis

La primera hipòtesi: «La indústria deixa de ser en els darrers 40 anys la base productiva de Manresa» queda confirmada.

Els arguments que la recolzen són, per una banda, l'anàlisi de les dades quantitatives presentades. Des de la perspectiva del treball els números són contundents i deixen poc marge a la discussió. Des del punt de vista del capital s'ha de concloure que també existeix desindustrialització perquè els serveis a les empreses, el volum de negoci dels quals es diu que també s'ha de comptabilitzar com a industrial, no compensa el pes perdut per les activitats industrials anteriors. Aquesta part de la producció es fa en empreses diferents i en la majoria de casos des de fora del territori manresà.

Per l'altra banda, la dinàmica empresarial dibuixada en l'anàlisi de l'ús del sòl urbà. En aquest sentit, la cronologia sobre Pielsa que figura als annexos és molt il·lustrativa. En aquests moments, les principals empreses de la ciutat (tant des del punt de vista quantitatiu com del qualitatiu) ja no són del sector secundari. El motor de l'economia manresana es troba en el sector serveis.

La segona hipòtesi: «A Manresa existeix un projecte articulat entre els principals agents locals que té com a finalitat la creació d'una nova base productiva que impulsi l'economia local» queda refutada.

L'anàlisi dels discursos dels agents locals fonamenta aquesta afirmació. Els punts clau per refutar la hipòtesi són la poca coordinació entre entitats locals (s'endevina, per exemple, una incompatibilitat entre els plantejaments de l'Ajuntament i la Cambra de Comerç) i la poca visió de conjunt de la majoria dels agents entrevistats. Amb aquestes dues consideracions, no pot haver-hi un projecte consensuat de ciutat.

7.2 Respecte la metodologia

Pel que fa a l'enfocament quantitatiu, podria haver-se aportat una anàlisi més elaborada, a partir de coeficients. Tot i no ser una prioritat del treball, aquest èmfasi en l'anàlisi quantitativa podria haver possibilitat una lectura més clara del procés de desindustrialització que s'ha caracteritzat.

Un altre aspecte és la dificultat d'accedir a algunes estadístiques. N'hi ha que no es publiquen però l'administració en fa una explotació interna. Sovint, aquesta explotació es posa a disposició de qui la sol·licita si disposa d'un projecte de recerca. No es considera que aquesta sigui la situació dels estudiants que s'enfronten al Treball Final de Grau.

Finalment, cal remarcar els problemes que genera la reconstrucció històrica de les sèries de dades sobre un mateix fenomen. La conversa mantinguda amb Ramon Culleré, responsable de l'àrea d'estadística de l'Ajuntament de Manresa, va ser clarificadora en aquest sentit: la manera de recollir la informació canvia amb el temps i la reconstrucció del trencaclosques és complexa. Aleshores, l'estudi de les dinàmiques espaciotemporals no pot fer-se solament a partir de dades estadístiques.

Queda l'enfocament qualitatiu. Es conclou que abordar la desindustrialització amb metodologies qualitatives és tan vàlid o més que amb quantitatives perquè aquest procés no és només econòmic sinó també socio-cultural. De fet, aquesta vessant social i cultural és potser encara més explicativa que no pas l'econòmica. La desindustrialització és, més que qualsevol altra cosa, conseqüència de l'aburguesament de les classes mitjanes. L'aplicació del mètode de Milton Santos¹ i l'anàlisi dels discursos han resultat ser una bona aproximació.

7.3 Respecte els conceptes utilitzats

La geografia econòmica crítica ha de parlar de desindustrialització i relacionar-la amb el desenvolupament geogràfic desigual. Tot i que l'estudi de la indústria ja no és un dels temes de moda en la geografia actual, el seu potencial explicatiu del món actual es manté intacte. Així, serà positiu que els geògrafs estiguin atents els conceptes relacionats amb aquest objecte d'estudi que es desenvolupen en altres disciplines per construir un corpus teòric potent sobre les implicacions espacials de la indústria actual.

El desenvolupament local o endogen forma part d'un corpus teòric diferent. Ambdós poden relacionar-se, però requereix un esforç intel·lectual que s'escapa dels objectius d'aquesta assignatura. El marc teòric d'aquest treball s'hauria d'haver centrat en una de les dues línies, i no d'intentar combinar-les.

7.4 Respecte l'aplicabilitat del treball

Aquest treball és una contribució modesta en la construcció d'una idea: la solució de les «regions perdedores» ha de venir des de dins. Seguint a Santos², aquesta idea prové del convenciment que l'ésser humà segueix un procés històric segons el qual ha d'aconseguir el control sobre els altres dos elements: la persona com la seva pròpia empresa i la seva pròpia institució.

7.5 Respecte les línies a desenvolupar en el futur

A partir del treball realitzat en aquest TFG es detecten noves línies d'anàlisi que poden ser desenvolupades en propers projectes. Es fa la distinció entre noves línies d'anàlisi locals i globals.

Pel que fa a l'escala local, una de les principals aportacions que pot fer la disciplina geogràfica a la realitat manresana és una anàlisi rigorosa de l'urbanisme de la ciutat. S'ha detectat un desordre entre les diferents peces que componen la urbs que la perspectiva espacial pot analitzar amb resultats interessants. Una altra sublínia d'anàlisi en aquest sentit és la funció que exerceixen alguns espais de referència a la ciutat, com l'edifici Can Jorba o el parc de Puigterrà. En aquests moments s'interpreta que estan infrautilitzats i que podrien esdevenir nous *landmarks* que permetessin millorar l'urbanisme de la ciutat i els fenòmens socials que s'hi relacionen.

Quant a l'escala global, seria interessant realitzar un estudi comparatiu amb la resta de velles regions industrials, com el nord-est d'Anglaterra o Flandes, per a caracteritzar la pèrdua de la identitat obrera a escala mundial. De quina manera el desenvolupament geogràfic desigual ha contribuït a la pèrdua de consciència de la persona com a subjecte productor per sí mateix.

7.6 Altres qüestions

Alguns diuen que la geografia és una ciència de límits. En aquest treball, la distinció entre allò local i allò que no ho és ha estat una de les dificultats conceptuals més recurrents. Cal una anàlisi a fons de l'obra de Doreen Massey³ per polir aquesta distinció en propers treballs.

Un altre punt polèmic ha estat el concepte de centralitat. Al principi es confonia la posició amb la qualitat de vida, en una espècie de determinisme espacial. A mesura que s'ha avançat en el treball s'ha vist que l'accessibilitat és una condició necessària però no suficient per al desenvolupament local. Tanmateix, la pregunta sobre la centralitat de Manresa segueix sent pertinent. En properes reflexions s'ha de clarificar quins són els factors que donen centralitat a un lloc.

Finalment, queda la qüestió sobre la necessitat de construir una nova Geografia de Catalunya. En l'estat de la qüestió que s'ha elaborat per a aquest treball s'han trobat a faltar referències bibliogràfiques actuals l'objecte d'estudi de les quals sigui la regió catalana. Com ha de ser la nova geografia local i regional? L'autor del treball no pot participar del debat avui, però ho farà en el futur.

¹ SANTOS 1985.

² Íbid.

³ MASSEY 2005.

8.- BIBLIOGRAFIA

BACARDIT Ramon. *Els cinc grans reptes estratègics del nou POUM de Manresa* [en línia]. Ajuntament de Manresa, 31 d'octubre de 2012 [Consulta 9 de novembre de 2012]. Disponible a <www.ajmanresa.cat/web/detall_noticia.php?noticia=3100>.

BENITO DEL POZO Paz. Territorio, paisaje y herencia industrial: debates y acciones en el contexto europeo. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 2012, volum 58, núm. 3, p. 443-457.

BENITO DEL POZO Paz i LÓPEZ GONZÁLEZ Alejandro. Patrimonio industrial y nuevas perspectivas funcionales para las ciudades en reestructuración. *Estudios geográficos*, 2008, volum 69, núm. 264, p. 23-50.

BENKO Georges. El impacto de los tecnopolos en el desarrollo regional. Una revisión crítica. *Revista Eure*, 1998, volum 24, núm. 73.

BENKO Georges i LIPIETZ Alain. *Las regiones que ganan. Distritos y redes: los nuevos paradigmas de la geografía económica*. València: Ed. Alfons el Magnànim, 1994 (ed. original 1992).

BOST François. Désindustrialisation/délocalisation: les mots et les choses. *Bulletin de l'Association de géographes français*, 2011, volum 88, núm. 2, p. 112-124.

CARAVACA Inmaculada i MÉNDEZ Ricardo. Trayectorias industriales metropolitanas: nuevos procesos, nuevos contrastes. *Revista Eure*, 2003, volum 29, núm. 87, p. 37-50.

CARRERAS i VERDAGUER Carles (Dir). *Geografia general dels països catalans. Volum 6: La indústria i l'agricultura*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1993.

CLOSES i NÚÑEZ David. La identitat de l'espai urbà: la transformació física del nucli antic de Manresa. *Dovella*, 2009, núm. 100, p. 32-38.

CONEJOS Jordi *et al.* *Dades bàsiques de l'estructura industrial de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Indústria i Energia, 1991.

CORTADA REUS Francisco. *Geografía económica de Cataluña*. Barcelona: Miguel Arimany, 1950.

FERRER i ALÒS Llorenç. *L'activitat industrial a la Catalunya interior: de l'antiguitat als nostres dies*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 1989.

FONTAGNE Lionel y LORENZI Jean-Hervé. *Désindustrialisation, délocalisations*. París: La Documentation française, 2005.

FONTANA i LÀZARO Josep. La fi de l'antic règim i la industrialització: 1787-1868. A VILAR Pierre (Dir). *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1988.

KLEIN Juan-Luis. Iniciativa local y desarrollo: respuesta social a la globalización neoliberal. *Revista Eure*, 2005, volum 31, núm. 94, p. 25-39.

LLEONART Pere. Manresa: un centre de gran tradició industrial amb problemes de reconversió. En LLEONART Pere. *Els atractius industrials de 29 ciutats de Catalunya*. Barcelona: Servei d'Estudis Banca Catalana, 1980, p. 195-209.

LLEONART Pere. Manresa: un centre de gran tradició industrial en renovació. En LLEONART Pere. *El potencial econòmic del sistema de ciutats de Catalunya*. Barcelona: Direcció General de Política Territorial i Banca Catalana, 1988, p. 217-248.

LLUSSÀ i TORRA Rafel. *Canvi industrial i projectes de desenvolupament al Bages i al Berguedà, 1975-1998*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 2002a.

LLUSSÀ i TORRA Rafel. El desenvolupament local en l'espai en xarxa. Xarxes socials i *milieu* a l'àrea urbana de Manresa. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 2002b, núm. 41, p. 63-82.

MASSEY Doreen. In What Sense a Regional Problem? *Regional Studies*, 1979, volum 13, núm. 2, p. 233-243.

MASSEY Doreen. *Spatial divisions of labour: social structures and the geography of production*. Londres: Macmillan, 1984.

MASSEY Doreen. L'«Estudi de localitats» en Geografia Regional. *Treballs de la SCG*, 1990, núm. 21, p. 73-87.

MASSEY Doreen. *For Space*. Londres: Sage, 2005.

MESTRES i ANGLA Francesc. Reflexió oberta sobre l'urbanisme a la nostra ciutat. *Dovella*, 1997, núm. 54-55, p. 13-15.

MOULAERT Frank, SWINGEDOUW Erik i RODRÍGUEZ Arantxa. Nuevas políticas urbanas para la revitalización de las ciudades en Europa. *Estudios territoriales*, 2001, núm. 129, p. 409-424.

MOULAERT Frank i MEHMOOD Abid. Analysing regional development and policy: a structural-realist approach. *Regional studies*, 2008, volum 44, núm. 1, p. 103-118.

NADAL i OLLER Jordi i MALUQUER DE MOTES i BERNET Jordi. *Catalunya, la fàbrica d'Espanya: un segle d'industrialització catalana 1833-1936*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1985.

NADAL i OLLER Jordi i BENAÛL i BERENGUER Josep Maria (Dir). *Història econòmica de la Catalunya contemporània. Volum 6: S. XX, indústria, finances i turisme*. Barcelona: Enciclopèdia catalana, 1988.

NADAL i OLLER Jordi [et al]. *Atles de la industrialització de Catalunya: 1750-2010*. Barcelona: Vicens Vives, 2012.

NEL·LO i COLOM Oriol. Manresa, capital de la Catalunya central o ciutat metropolitana? *Dovella*, 1997, núm. 54-55, p. 57-61.

PALLARÈS i BLANCH Marta. Competència pirinenca. *BIC: Revista del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Lleida*, 2008, núm. 135.

OLIVERAS i SAMITIER Josep. El Bages. Població i activitat econòmica. A *El Bages. Aproximació al medi natural i humà de la comarca*. Centre Excursionista de la Comarca del Bages. Granollers-Barcelona: Ed. Montblanc-Martín, 1980.

OLIVERAS i SAMITIER Josep. *Desenvolupament industrial i evolució urbana a Manresa (1800-1870)*. Manresa: Obra Cultural de la Caixa d'Estalvis de Manresa, 1985.

OLIVERAS i SAMITIER Josep. *La consolidació de la ciutat industrial: Manresa (1871-1900)*. Manresa: Obra Cultural de la Caixa d'Estalvis de Manresa, 1986.

OLIVERAS i SAMITIER Josep i GIMÉNEZ i RUIZ José Antonio. *El Bages: transició industrial i centralitat territorial*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, Col·lecció Catalunya comarcal, 1992.

PEET Richard. Cultura, imaginario y racionalidad en el desarrollo económico regional. A BENACH i ROVIRA Núria. *Richard Peet: geografía contra el neoliberalismo*. Barcelona, Icaria, 2012 (ed. original 2000), p. 181-224.

RODRÍGUEZ Arantxa. Continuidad y cambios en la revitalización del Bilbao metropolitano. *Ekonomiaz*, 1998, núm. 41, p. 148-167.

SÁNCHEZ Joan-Eugeni. Cataluña: terciarización sin desindustrialización. A MÉNDEZ Ricardo i BOSQUE Joaquín (eds). *Cambio industrial y desarrollo regional en España*. Barcelona: Oikos-Tau, 1995, p. 261-301.

SÁNCHEZ MORAL Simón, MÉNDEZ Ricardo i PRADA TRIGO José. Avilés, entre el declive y la revitalización: ¿en la génesis de un nuevo modelo de desarrollo? *Boletín de la AGE*, 2012, núm. 60, p. 321-347.

SANTOS Milton. Espacio y método. Traducció de Luis Urteaga. *GeoCrítica: cuadernos críticos de geografía humana*, 1986, núm. 65 (ed. original 1985).

SANTOS Milton. *La naturaleza del espacio: técnica y tiempo, razón y emoción*. Barcelona, Ariel, 2000 (ed. original 1996).

SCOTT Allen i STORPER Michael. Regions, globalization, development. *Regional Studies*, 2003, volum 37, núm. 6-7, p. 579-593.

TUAN Yi-Fu. *Cosmos y hogar: un punto de vista cosmopolita*. Barcelona: Melusina, 2005 (ed. original 1996).

VICENS i VIVES Jaume i LLORENS i SERRANO Montserrat. *Industrials i polítics del segle XIX*. Barcelona: Teide, 1958.

VILÀ i VALENTÍ Joan. El Bages. A SOLE i SABARÍS Lluís (Dir). *Geografia de Catalunya*. Barcelona: Editorial Aedos, 1964, volum 2, p. 467-492.

VILAR Pierre. *Catalunya dins l'Espanya moderna: recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*. Barcelona: Edicions 62, 1964-1966.

VIRÓS Lluís. *Dumpers españoles en el mundo. El proceso de internacionalización de Ausa (1956-2005)*. *Revista de Historia Industrial*, 2009, núm. 40, p. 125-154.

Xarxa de Turisme Industrial de Catalunya (XATIC). *La Manresa Industrial: Itineraris per la historia de la ciutat*. Terrassa: Arqueociència Serveis Culturals SL, 2008.

ANNEXOS

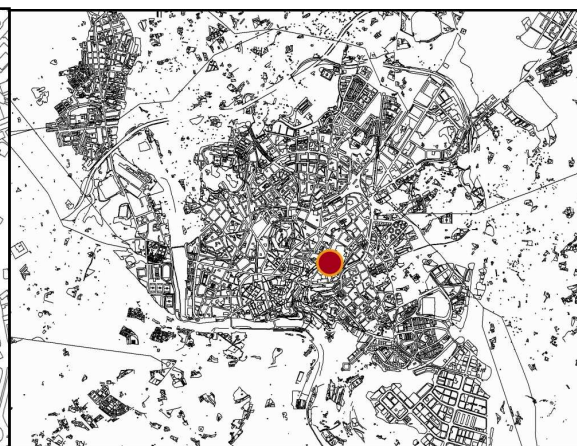
Fàbrica Nova (Textiles Bertrand Serra SA)

1

Localització: Avinguda Bertrand i Serra

Superfície: 64.000 m²

Sector activitat	Tèxtil del cotó	Any de trasllat/tancament	1989
Any d'obertura	1893 (polígon actual: 1926)	Lloc de destí	-
Número de treballadors	Més de 2.000	Ús actual	-
Control	Forà	Any d'inici de funcionament	-

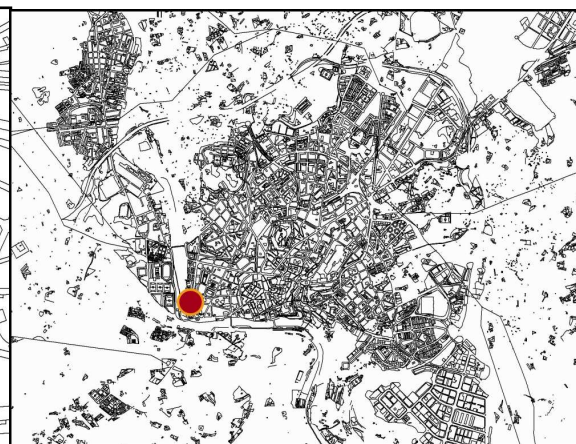
Fàbrica dels Panyos (Pau Miralda i Companyia)

2

Localització: Carrer Francesc Moragas, 36-64

Superfície: 5.000 m²

Sector activitat	Tèxtil del cotó (iniciis seda/llana)	Any de trasllat/tancament	1976
Any d'obertura	1820	Lloc de destí	-
Número de treballadors	500 el 1832, 150 el 1940	Ús actual	-
Control	Local adquirit per forà	Any d'inici de funcionament	-

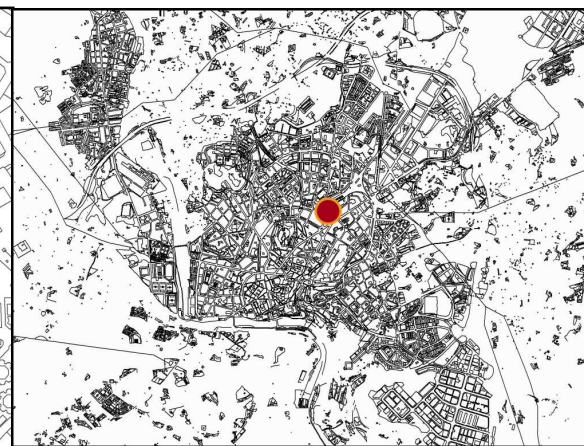
Alcoholera Manresana (Baldomer Casas i Sala)

3

Localització: Carretera de Santpedor, 26-36

Superfície: 4.000 m²

Sector activitat	Aiguardent	Any de trasllat/tancament	1974
Any d'obertura	1914	Lloc de destí	-
Número de treballadors	Màxim de 25	Ús actual	Magatzem de Cots i Claret, SA
Control	Local	Any d'inici de funcionament	1977

Fàbrica Torrents

4

Localització: Carrer Sant Antoni Maria Claret, 32

Superfície: 400 m²

Sector activitat	Tèxtil	Any de trasllat/tancament	1976
Any d'obertura	1942	Lloc de destí	-
Número de treballadors	Més de 150	Ús actual	Seu del diari Regió7
Control	Local	Any d'inici de funcionament	1990

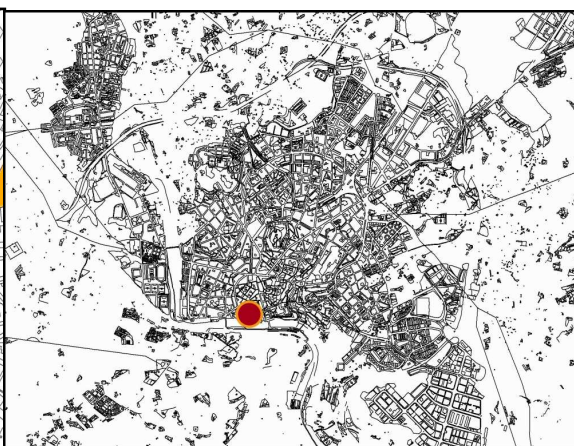
Fàbrica Balcells

5

Localització: Carrer Ignasi Balcells, 16-24

Superfície: 400 m²

Sector activitat	Tèxtil de f. artificials (inici seda)	Any de trasllat/tancament	1965
Any d'obertura	1891	Lloc de destí	-
Número de treballadors	Màxim de 200 treballadors	Ús actual	Conservatori de Música
Control	Local	Any d'inici de funcionament	2002

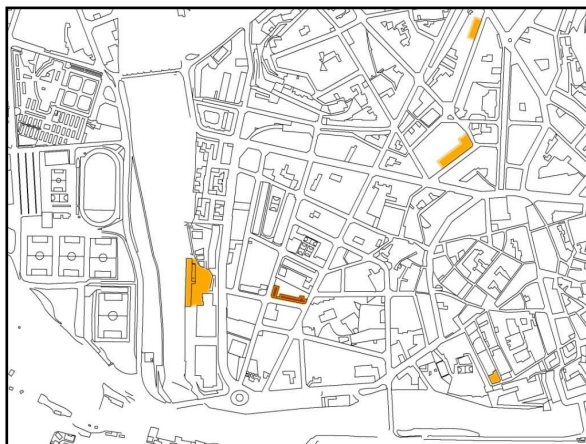
Farinera Florinda

6

Localització: Carrer del Bruc amb Ausiàs March

Superfície: 1.200 m²

Sector activitat	Farina	Any de trasllat/tancament	Anys 70
Any d'obertura	1913	Lloc de destí	-
Número de treballadors	2 a 3 en maquinària	Ús actual	Seu policia local de Manresa
Control	Local	Any d'inici de funcionament	1986

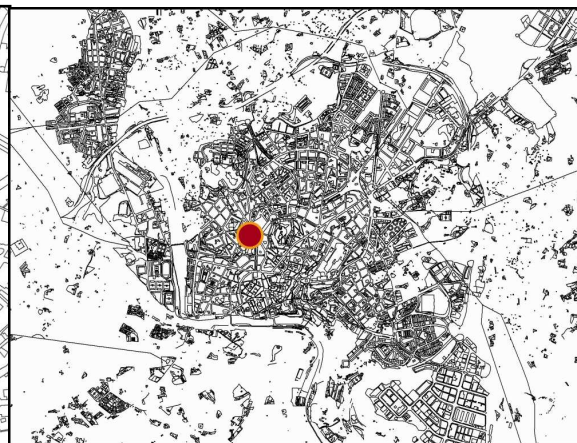
Pielsa (Manufacturas de la Piel SA)

7

Localització: Carrer Carrió, 27

Superfície: 800 m²

Sector activitat	Calçat	Any de trasllat/tancament	1989, 1996 / 2007
Any d'obertura	1921	Lloc de destí	Bufalvent, Almansa / Toledo
Número de treballadors	Màxim de 100	Ús actual	Residencial i oficines
Control	Local (adquirit per forà al final)	Any d'inici de funcionament	2002

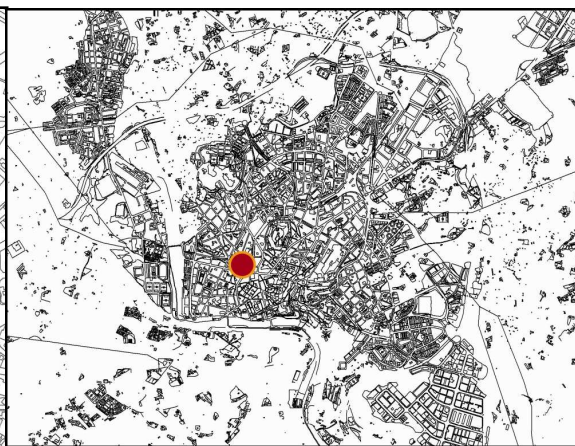
Misa (Maquinària Industrial SA)

8

Localització: Carrer Pompeu Fabra, 9-11

Superfície: 2.250 m²

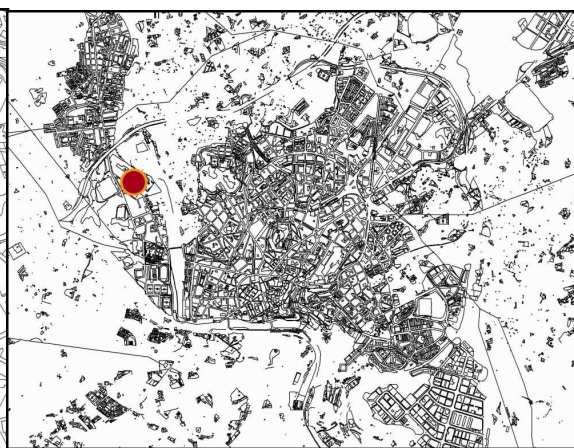

Sector activitat	Maquinària tèxtil	Any de trasllat/tancament	1987
Any d'obertura	1923 (1959 polígon actual)	Lloc de destí	-
Número de treballadors	Màxim de 425	Ús actual	Oficines i pàrquing
Control	Local adquirit per forà	Any d'inici de funcionament	1987

Localització: Av. Pirelli

Superfície: 130.000 m²

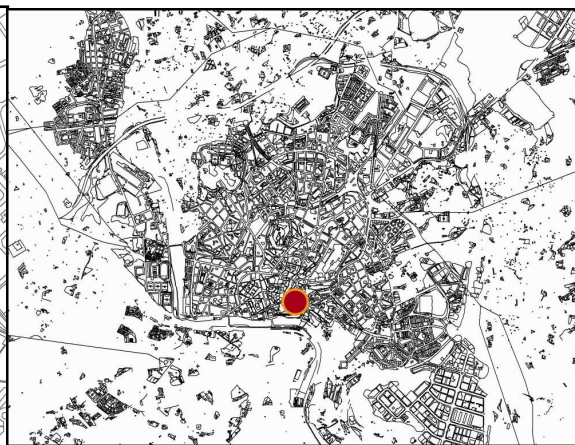

Sector activitat	Cautxú	Any de trasllat/tancament	2009
Any d'obertura	1925	Lloc de destí	-
Número de treballadors	Més de 2.000	Ús actual	Magatzem de la mateixa empresa
Control	Forà	Any d'inici de funcionament	2009

Localització: Carrer de Sant Antoni, 6

Superfície: 1.000 m²

Sector activitat	Tèxtil del cotó / cinteria	Any de trasllat/tancament	1963
Any d'obertura	1862	Lloc de destí	-
Número de treballadors	Màxim de 200	Ús actual	Mesquita
Control	Local	Any d'inici de funcionament	2005

PIELSA: CRONOLOGIA DE LA DESAPARICIÓ

- Juliol de 1989: Pielsa trasllada la planta de producció del carrer Carrió al polígon de Bufalvent.
- Novembre de 1996: un gir en l'estratègia empresarial (canvi en la presidència, d'Antoni Arderiu a Lluís Planas) suposa planejar la desaparició de la producció a Manresa i el manteniment de les activitats de més valor afegit (disseny, distribució). Es deixaria la seu i l'oficina comercial a la ciutat, però es subcontractaria a una empresa d'Almansa (Tersolex) tota la fabricació.
- Desembre de 1996: la Generalitat no permet a l'empresa acomiadar tots els seus obrers de Bufalvent. Dels 37 inicials, es passa als 20 que representen el 20% de la producció de l'empresa a 2003. A més, el resultat final acaba sent que el disseny també es realitza a Almansa en una gran part.
- Desembre de 2004: la mallorquina Yanko adquireix la majoria de Pielsa. Els nous propietaris anuncien que tenen la intenció de mantenir la marca Pielsa i la seva presència a la capital del Bages, tot i que la seu social de l'empresa passa a Inca.
- Gener de 2006: Yanko entra en crisi el 2005 i presenta un concurs de creditors. A inicis del següent any retira el concurs i demana al jutge la liquidació de l'empresa després de veure que no prospera un pla de viabilitat que pretén traslladar la producció a l'Índia.
- Novembre de 2006: Koyan 003 SL presenta una oferta de 2,5 milions d'€ per Yanko però el jutjat mercantil de Palma tomba l'acord. Al gener de l'any sobre, el jutjat mercantil número 1 de Palma aprova l'expedient de rescissió de contractes de la plantilla de Manufacturas de la Piel SA, per la qual cosa la liquidació de l'empresa, que en aquest moment ja només manté a Manresa l'oficina comercial de Bufalvent i la botiga Ecsa a la prolongació Guimerà, és una realitat.
- Juliol de 2007: Pielsa liquida el seu estoc a Bufalvent i tanca les portes, de la mateixa manera que ho fa la botiga Ecsa, que venia productes de l'empresa al centre de Manresa.
- Setembre de 2007: l'adjudicació de les marques i noms comercials de Pielsa queda deserta perquè no hi ha cap oferta que arribi al valor fixat pels administradors concursals. Actualment, a internet pot consultar-se la pàgina web de Pielsa Shoes S.L., amb domicili social a Fuensalida (Toledo).

Fonts: Regió7, La Vanguardia, manresacalidoscopi.blogspot.com i pielsa.com.

FITXES DE LES ENTREVISTES

Data: 08-04-13	Hora inici: 16.05	Hora fi: 16.50	Entrevista núm. 1
Nom: Ramon Bacardit i Reguant			
Professió: Urbanista	Càrrec: Regidor d'Urbanisme		

Data: 10-04-13	Hora inici: 16.50	Hora fi: 18.05	Entrevista núm. 2
Nom: Joan Morros i Torné			
Professió: Professor	Càrrec: Coordinador de l'Associació Cultural El Galliner		

Data: 11-04-13	Hora inici: 15.35	Hora fi: 15.50	Entrevista núm. 3
Nom: Jaume Ferrer i Cerch			
Professió: Promotor	Càrrec: Cap del Dept. d'Indústria i Comerç Exterior de la Cambra de Comerç i Indústria de Manresa		

Data: 18-04-13	Hora inici: 16.00	Hora fi: 16.45	Entrevista núm. 4
Nom: Mauro Mas i Pujó			
Professió: Urbanista	Càrrec: Cap de l'Oficina del POUM		

Data: 23-04-13	Hora inici: 09.05	Hora fi: 9.45	Entrevista núm. 5
Nom: Fèlix Badia i Pujol			
Professió: Metge	Càrrec: Director de la Divisió d'Atenció a l'Usuari d'Althaia		

Data: 25-04-13	Hora inici: 15.47	Hora fi: 16.03	Entrevista núm. 6
Nom: Junta Directiva de la Unió de Botiguers i Comerciants			
Professió: -	Càrrec: Junta Directiva		

Data: 26-04-13	Hora inici: 10.10	Hora fi: 11.00	Entrevista núm. 7
Nom: Jaume Serra i Carné			
Professió: Professor	Càrrec: Membre de la Comissió en Defensa del Patrimoni		

Data: 29-04-13	Hora inici: 18.27	Hora fi: 19.05	Entrevista núm. 8
Nom: Alain Jordà i Pempelonne			
Professió: Expert en Desenvolupament Local	Càrrec: Ex-Regidor d'Economia, Política Industrial i Innovació		

Data: 30-04-13	Hora inici: -	Hora fi: -	Entrevista núm. 9
Nom: Jordi Martí i Subirana			
Professió: Gestor	Càrrec: Director Comercial de CTM		

Data: 07-05-13	Hora inici: 17.15	Hora fi: 19.05	Entrevista núm. 10
Nom: Gil Leonart i Riera			
Professió: Gestor	Càrrec: Ex-Director de la Fàbrica Nova de Manresa		

Data: 08-05-13	Hora inici: 10.10	Hora fi: 10.55	Entrevista núm. 11
Nom: Josep Oliveras i Samitier			
Professió: Geògraf	Càrrec: Catedràtic d'Anàlisi Geogràfica Regional		

Data: 10-05-13	Hora inici: 10.15	Hora fi: 11.20	Entrevista núm. 12
Nom: Pere Masegú i Bruguera			
Professió: Economista	Càrrec: Tècnic de Promoció Econòmica de l'Aj. de Manresa		